

Prethodno priopćenje UDK 27-1(045)

doi: [10.21464/fi39205](https://doi.org/10.21464/fi39205)

Primljeno: 6. 3. 2019.

Natali HrbudIlica 60, HR-10000 Zagreb
natali.hrbud@email.t-com.hr**Juraj Dragišić i kršćanski pisci u**
De natura caelestium spirituum quos angelos vocamus**Sažetak**

U dijalogu De natura caelestium spirituum quos angelos vocamus, objavljenom 1499. godine u Firenci, Juraj Dragišić spominje različite filozofske i teološke autore i njihova djela. Hrvatski znanstvenici u svojim radovima posvećenima Jurju Dragišiću spominju te autore i njihova djela (Martinović, Banić-Pajnić, Čurko i dr.). Rad ima namjeru posvetiti veću pozornost kršćanskim autorima koje Dragišić koristi u svom dijalogu, po mogućnosti navesti većinu imena te pokazati koje od njih više spominje. Dakle, u radu se spominju i obrađuju, u kontekstu Dragišićeve rasprave o anđelima, uglavnom sljedeći kršćanski autori: Albert Veliki, Ambrozije, Anzelmo, Augustin, Beda, Boecije, Bonaventura, Pseudo-Dionizije Areopagit, Duns Skot, Grgur Nazijanski, Grgur Veliki, Henrik iz Ganda, Ivan Damašćanski, Ivan Zlatousti, Jeronim, Origen i Toma Akvinski. Navedeni se autori mogu podijeliti u dvije skupine: patrističke pisce i srednjovjekovne crkvene pisce.

Gljučne riječi

Juraj Dragišić, patristika, kršćanstvo, skolastika, renesansa, angelologija, Aurelije Augustin, Avicena, Toma Akvinski, Pseudo-Dionizije Areopagit, Ivan Damašćanski

Uvodna promišljanja¹

Rad ima svrhu pokazati koje kršćanske autoritete renesansni mislitelj, svećenik i franjevac Juraj Dragišić (Srebrenica, 1445. – Barletta, 1520.) navodi u djelu *Opus de natura caelestium spirituum quos angelos vocamus*.² Pritom se kršćanski autoriteti mogu podijeliti u dvije skupine. Prvu skupinu čine patristički autori, koji su prvi interes ovoga rada, kao što su Augustin (354. – 430.), Pseudo-Dionizije Areopagit (5./6. st.), Ivan Damašćanski (oko 650. – 750.), Grgur Veliki (540. – 604.), Grgur Nazijanski (329. – 390.), Jeronim (340./50. – 420.), Origen (185. – 253.), Ambrozije (339./40. – 397.), Boecije (480. – 524.), te barem na jednom mjestu i Ivan Zlatousti (344. – 407.). Drugu skupinu čine tzv. srednjovjekovno–skolastički autoriteti kao što su Toma

1

Rad je nastao na temelju izlaganja održanog na znanstvenom skupu »Hrvatska filozofija i znanost: jučer, danas, sutra 2«, održanog 19. i 20. svibnja 2016. godine u Institutu za filozofiju u Zagrebu.

2

Uz ovaj rad, u kojem se pozornost skreće na kršćanske autore i njihova pojavljivanje u

Dragišićevu djelu, postoji djelo – doktorska disertacija *La vita, le opere e la dottrina sugli angeli del P. M^o Giorgio Benigno Salviati, OFMConv. /Juraj Dragišić, †1520/* – fra Stipe Čavara OFMConv. koje uz kršćanske autore donosi i popis drugih značajnih filozofskih i teoloških autora (antičkih – grčkih i rimskih filozofa, te arapskih filozofa) koji se barem dva puta spominju u Dragišićevu djelu.

Akvinski (1225. – 1274.), Henrik iz Ganda (1217. – 1293.), Duns Skot (1266. – 1308.), Albert Veliki (1200. – 1280.), Anselmo (1033. – 1109.), Bonaventura (1221. – 1274.) i Beda (672. – 735.).

Sam cilj ovoga rada nije »izložiti gotove rezultate«, nego potaknuti na daljnja istraživanja, bilo kao posljedica »usputnog« istraživanja, bilo kao ciljanog istraživanja. Pogotovo zato što postoji »kontinuitet« u istraživanju problematike odnosno proučavanju Jurja Dragišića.

Može se pretpostaviti da među hrvatskim znanstvenicima postoji interes da se u dogledno vrijeme priredi kritičko izdanje djela *De natura caelestium spirituum quos angelos vocamus*, a s tim povezano i mogući prijevod toga djela u cijelosti.³ Vezano uz tu pretpostavku nameću se i neka pitanja koja bi u takvom kritičkom prijevodu djela mogla biti razrađena:

- *Imaju li pojedina »lica« u dijalogu svoju funkciju ili su samo »dekorativno« stavljena da bi Dragišić iznio traktat o anđelima?* Pitanje je povezano s okolnostima nastanka djela nadahnutog predavanjima i propovijedima što ih je Dragišić držao mladim dubrovačkim plemićima.
- *Smije li se djelo smatrati isključivo teološkim?* To je pitanje važno s obzirom na »strukovno« određenje djela. Naime, već je Ivica Martinović u jednom od svojih članaka pokazao da Dragišić u devetoj knjizi svoga dijaloga barata terminologijom koja, prema njegovu sudu, pretpostavlja izgrađenu filozofiju prirode.⁴
- *Nisu li ova trojica skolastika i njihovo skolastičko učenje ovdje kao neka misao vodilja?* Valja napomenuti da se u nekim naslovima poglavlja na više mjesta spominju Toma Akvinski, Henrik iz Ganda i Duns Skot.
- *Ima li to djelo neku simboliku (u Augustinovu smislu) s obzirom na broj anđeoskih kôrova?* Naime, struktura djela podijeljena je u devet knjiga, a svaka od njih na određena poglavlja.

Zbog svega toga, ovaj se rad dijeli u dva dijela. U prvom se dijelu donose određeni podatci o dosadašnjim istraživanjima o Jurju Dragišiću, a drugi dio rada donosi mjesta na kojima se spominju kršćanski autori (patristički i skolastički) u Dragišićevu djelu *De natura caelestium spirituum quos angelos vocamus*.⁵

1. Juraj Dragišić kao tema znanstvenog interesa

1.1. Dosadašnja proučavanja Jurja Dragišića

Tijekom 20. i 21. st. pojačao se interes za proučavanjem Jurja Dragišića, pa su Dragišića proučavali pojedini hrvatski, ali i strani znanstvenici.⁶ Stoga treba navesti neke od znanstvenika kao što su Stjepan Zimmermann, Bazilije Pandžić, Elisabeth von Erdmann-Pandžić, Zvonko Pandžić, Stipe Čavar, Zvonimir Šojat, Zdravko Šundrica te posebno još tri znanstvenika čiji su doprinosi od značaja za ovaj rad. Radi se prije svega o već spomenutom članku Ivice Martinovića,⁷ članku »Croatian Philosophers II: Juraj Dragišić – Georgius Benignus de Salvatis (ca. 1445–1520)« Erne Banić-Pajnić,⁸ te članku »Izvori devete knjige Dragišićeva djela *De natura angelica*« Brune Ćurka.⁹ Početkom prosinca 2015. godine na Filozofskom fakultetu Družbe Isusove (Fakultet filozofije i religijskih znanosti) obranjen je doktorski rad autorice ovoga rada *Utjecaj Ivana Damašćanskoga na hrvatske renesansne pisce*, u čijem se trećem poglavlju obrađuje utjecaj Ivana Damašćanskoga na Jurja Dragišića.¹⁰

Valja, prije svega, izdvojiti i doktorsku disertaciju fra Stipe Čavara – *La vita, le opere e la dottrina sugli angeli del P. M^o Giorgio Benigno Salvati, OFMConv.*

(Juraj Dragišić, †1520). Za razliku od ovoga rada koji se ograničuje na kršćanske pisce, Čavar radi popis svih autora koje Dragišić spominje barem dva

3

Postoji djelomični prijevod na hrvatski jezik: Juraj Dragišić, »O naravi nebeskih duhova koje nazivamo anđelima«, preveli Irena Bratičević, Bruno Ćurko, Ana Mmarević, u: Erna Banić-Pajnić i dr. (ur.), *Juraj Dragišić (Georgius Benignus) – Život i djela*, Institut za filozofiju, Zagreb 2016., str. 300–341 (latinski tekst i uspo redni prijevod). Iako se u ovom radu uglavnom spominju doprinosi novijih istraživača o Jurju Dragišiću (posebice u 20. i 21. st.), valja napomenuti da je Dragišić bio vrednovan i od starijih autora: Serafin Marija Crijević (1686. – 1759.), *Dubrovačka biblioteka*, sv. II–III, Stjepan Krasić (ur.), Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1977., str. 98–102.

4

Usp. Ivica Martinović, »Dva dragocjena a nezapažena prinos hrvatskih istraživača o Jurju Dragišiću«, *Filozofska istraživanja* 16 (1996) 2, str. 509–527, str. 514.

5

U Republici Hrvatskoj postoji barem pet kataloški evidentiranih primjeraka ovoga djela. Četiri od njih (Dubrovnik: *MB Ink. 122; N. Ink. 45*, Zagreb: *JA. II-13; S. R 16*) zabilježena su u: Josip Badalić, *Inkunabule u Narodnoj Republici Hrvatskoj*, Izdavački zavod Jugoslavenske akademije, Zagreb 1952., str. 99. Dakle, riječ je o primjercima u Samostanu Male brće, Znanstvenoj knjižnici u Dubrovniku, Knjižnici Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti te Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu (RI - 4°-53). Također, postoji i primjerak u Znanstvenoj knjižnici »Juraj Habdelić« u Zagrebu (signatura 6054). Primjerak u Znanstvenoj knjižnici u Dubrovniku oslikan je, a poklon je engleskog arheologa Sir Arthura Johna Evansa (1851. – 1941.), koji je 1875. godine preko Zagreba, Sarajeva i Mostara došao u Dubrovnik i ostao tamo do 1882. godine. Usp. »Evans, Arthur John«, *Likovna enciklopedija Jugoslavije*, sv. 1, Žarko Domljan (ur.), Jugoslavenski leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb 1984., str. 400.

6

O Dragišiću postoji literatura u kojoj je on tema istraživanja kronološkim redom (pažnja se više posvećuje hrvatskim znanstvenicima): Mirko Breyer, »O Jurju Dragišiću, Bošnjakinu«, u: Mirko Breyer, *Prilozi k starijoj književnoj i kulturnoj povjesti hrvatskoj*, vlast. nakl., Zagreb 1904., str. 21–36; Stjepan Zimmermann, »Juraj Dragišić (Georgius Benignus de Salvatis) kao filozof humanizma«, *Rad*, knj. 99, sv. 227, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1923., str. 59–79; Bazilije Pandžić, »Život i djela Jurja Dragišića (o. 1445–1520)«, *Dobri pastir* 26 (1976) 1–2, str. 3–27; Zvonimir Šojat, »Dragišićeva teorija o volji«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 2 (1976)

3–4, str. 29–66; Zdravko Šundrica, »Đuro Dragišić i Dubrovnik«, *Dubrovnik* 25 (1982) 4, str. 11–41; Erna Banić-Pajnić, »Dragišićev spis za Savonarolu ('Propheticae solutiones')«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 14 (1988) 1–2, str. 5–16; Elisabeth von Erdmann-Pandžić, »Juraj Dragišić (1445–1520) i Židovi. O 500. obljetnici dolaska Židova u Bosnu«, *Encyclopaedia moderna* 13 (1992) 3, str. 445–452; Ljerka Schiffler-Premec, »Dragišić, Juraj (Georgius Benignus de Salvatis, de Argentina, de Bosnia, Macedo, de Feliciis, Dobretić, Dobrotić)«, *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 3, Trpimir Macan (ur.), Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb 1993., str. 556–558; Ivica Martinović, »Humanist, filozof i teolog Juraj Dragišić«, *Dubrovnik* 6 (1995) 4, str. 213–232; Erna Banić-Pajnić, »Juraj Dragišić«, u: Franjo Zenko (ur.), *Hrestomatija filozofije: Starija hrvatska filozofija*, sv. 9, Školska knjiga, Zagreb 1997., str. 149–163; Zvonko Pandžić, »Georgius Benignus (Juraj Dragišić) i Piero de Medici – Deset neobjavljenih pisama«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 27 (2001) 1–2, str. 209–229; Ante Slavko Kovačić, Ivan Djamić, Marijan Žugaj, »Dragišić, Juraj«, u: Franjo Emanuel Hoško, Pejo Čosković, Vicko Kapitanović (ur.), *Hrvatski franjevački biografski leksikon*, Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Vijeće Franjevačkih zajednica u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, Zagreb 2010., str. 144–146; »Juraj Dragišić«, u: Erna Banić-Pajnić i dr. (ur.), *Hrvatska filozofija od 12. do 19. stoljeća: izbor iz djela na latinskom*, sv. 1, Institut za filozofiju, Zagreb 2015., str. 130–132; Bruno Ćurko, »Prisutnost Jurja Dragišića u digitalnom svijetu«, *Cris* 11 (2009) 1, str. 144–155; Ivica Martinović, »Juraj Dragišić o pojmu mjesta u Dubrovniku godine 1498.«, *Prirodoslovlje* 15 (2015) 1–2, str. 3–24; Erna Banić-Pajnić i dr. (ur.), *Juraj Dragišić (Georgius Benignus) – Život i djela*, Institut za filozofiju, Zagreb 2016.

7

Usp. I. Martinović, »Dva dragocjena a nezapažena prinos hrvatskih istraživača o Jurju Dragišiću«, str. 509–527.

8

Usp. Erna Banić-Pajnić, »Croatian Philosophers II: Juraj Dragišić – Georgius Benignus de Salvatis (ca. 1445–1520)«, *Prolegomena* 3 (2004) 2, str. 179–197.

9

Usp. Bruno Ćurko, »Izvori devete knjige Dragišićeva djela *De natura angelica*«, *Cris* 14 (2012) 1, str. 272–280.

10

Usp. Natali Hrbud, *Utjecaj Ivana Damaščanskoga na hrvatske renesansne pisce* (disertacija), Hrvatski studiji – Filozofski fakultet

puta. Disertacija je, nažalost, bila nedostupna prilikom pisanja ovoga rada, ali su rezultati Čavarova prebrojavanja autora i djela u Dragišićevu dijalogu posredovani radom »Dva dragocjena a nezapažena prinosa hrvatskih istraživača o Jurju Dragišiću« Ivice Martinovića. Martinović tako tvrdi:

»Na kraju svoje disertacije Čavar je priložio važan dodatak 'Cenni sulle fonti di Salviani' koji sadrži abecedni popis filozofa i teologa na koje se Dragišić pozivao u svojoj angelologiji. Taj prilog nudi *kvantitativne* odgovore na pitanje: Koje je autore Dragišić osobito cijenio, odnosno za djelima kojih pisaca je najčešće posizao u svojim angelološkim razmatranjima? Čavar je u popis uvrstio samo one pisce na koje se Dragišić pozvao bar dva puta, ali nije razradio na koja se njihova djela Dragišić pozivao. Uz svako je ime naveo učestalost s kojom se ono pojavljuje u Dragišićevu djelu *De natura angelica*. Među izvorima po učestalosti prednjači Aristotel s 220 poziva, dok frekvencija uz Platonovo ime iznosi 27. Jedini književni izvor koji se približio Aristotelovoj frekvenciji Sveto je Pismo s 200 poziva. Među crkvenim ocima prednjači Augustin s 168 poziva, slijedi Grgur Veliki sa 40 poziva, dok su drugi pisci iz otčakoga razdoblja zastupljeni vrlo malim učestalostima (Ambrozije 4, Anzelmo 16, Grgur Nazijanski 3, Origen 10). Među arapskim piscima prvenstvo je pripalo Aviceni s 21 pozivom, iza njega slijedi Averoes sa 17 poziva i Avicbron s 2 poziva. Od skolastičkih prvaka najučestaliji je Toma Akvinski s 96 poziva, uz njega je Duns Scot sa 75 poziva, dok je Bonaventura zastupljen s tek 6 poziva. Renesansni suvremenici Jurja Dragišića zastupljeni su samo s dva najznatnija imena: Marsilio Ficino s 4 poziva i Giovanni Pico della Mirandola s 2 poziva. Već ovaj sažeti prikaz Čavarova abecedara Dragišićevih filozofskih i teoloških izvora pokazuje kako su ovakvi prilozi u istraživanjima hrvatske filozofske baštine rječit i poželjno pomagalo pri zaključivanju o duhovnom usmjerenju proučavana hrvatskog filozofa. Za konačnu ocjenu o odnosu nekog hrvatskog umnika prema filozofskom i teološkom naslijeđu nužne su, dakako, i *kvalitativne* raščlambe.«¹¹

Također, treba spomenuti kako je u lipnju 2016. godine izašla knjiga monografskog karaktera *Juraj Dragišić (Georgius Benignus) – Život i djela*, čiji su urednici već spomenuti autori Erna Banić-Pajnić, Bruno Ćurko, Ivica Martinović i Mihaela Girardi-Karšulin.¹² Navedeno je djelo također u određenim segmentima korisno za ovaj rad, a posebno studije »Dubrovačko prognaništvo Jurja Dragišića (1496–1500)« i »Filozofske teme u Dragišićevu djelu *De natura angelica*« Ivice Martinovića. Dakako, postoje i autori koji Dragišića spominju usputno, ali ne nužno i manje značajno.¹³

1.2. Različiti interesi i aspekti u istraživanju misaonog opusa Jurja Dragišića

Različiti su aspekti i interesi kojima znanstvenici pristupaju Jurju Dragišiću.¹⁴ U svojim se istraživanjima dotiču nekih »općeprihvaćenih« biografskih podataka, ali postoje i razlike, pogotovo što se tiče interesa aspekata istraživanja Jurja Dragišića. Dakako, neke su razlike bile uvjetovane i određenom razinom istraženosti podataka o Dragišiću koji se odnose na njegov život. Primjer toga svakako je i »prijepor« oko toga je li Dragišić kao dijete, tj. mladić boravio u Dubrovniku, a što je svojevremeno Zdravko Šundrica dostatnom argumentacijom pokazao »zabludom«, tj. da Dragišić kao dječak/mladić nije boravio u Dubrovniku.¹⁵ Međutim, postoje strani autori koji još uvijek u svojim djelima zadržavaju takve krive podatke. Takvo je i djelo Amosa Edelheita na koje upozorava Bruno Ćurko u jednom drugom kontekstu.¹⁶ Edelheit tako navodi o Dragišiću ove biografske podatke:

»Giorgio Benigno Salviani (ili izvornim imenom Juraj Dragišić) rođen je u Srebrenici u Bosni krajem 1440-ih, a pristupio je franjevcima konventualcima. Nakon turskog osvajanja 1463. godine seli se u Ragusu (Dubrovnik), a onda u Italiju gdje je studirao na studiju njegova reda u Padovi, Paviji i Ferrari, a naposljetku boravio u Parizu i Oxfordu.«¹⁷

Dakako da određeni segmenti istraživanja Dragišićeva djela i života mogu biti uvjetovani i određenim interesom za pojedino životno razdoblje Dragi-

šiceva djelovanja, kao i za određene aspekte njegova spisateljskog rada zbog tematike određenoga Dragišićeva djela.¹⁸

Družbe Isusove, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb 2015., str. 48–81.

11

I. Martinović, »Dva dragocjena a nezapažena prinosa hrvatskih istraživača o Jurju Dragišiću«, str. 515. Usp. Ferdinand Stipe Čavar, OFMConv., *Giorgio Benigno Salviati, OFMConv., (Juraj Dragišić, c. 1444–1520) – Profilo bio-bibliografico*, Pontificia facultas theologiae S. Bonaventurae, Rim 1977. Prilikom pisanja ovoga rada nije postojala mogućnost uvida u doktorski rad Ferdinanda Stipea Čavara, stoga se u radu koriste podatci vezani uz Čavarovu disertaciju što ih donosi Martinović u svom članku »Dva dragocjena a nezapažena prinosa hrvatskih istraživača o Jurju Dragišiću«, osobito str. 511 i bilješka 2 te str. 515.

12

Usp. Natali Hrbud, »Juraj Dragišić (*Georgius Benignus*) – Život i djela, Erna Banić-Pajnić – Bruno Ćurko – Mihaela Girardi-Karšulin – Ivica Martinović (ur.)«, *Obnovljeni život* 71 (2016) 4, str. 551–555.

13

Literatura u kojoj se Dragišić spominje usputno ili uz druge hrvatske i svjetske humaniste: Đuro Kőrbler, »Jakov Bunić Dubrovčanin, latinski pjesnik (1469.–1534.)«, *Rad*, knj. 73, sv. 180, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1910., str. 58–145. Na stranici 58 nalazi se bilješka 1: »Osim Bunićevih pjesama u ono su doba štampom ugledala svijet samo još po tri epigrama Elija Lampridija Crijevića i Damjana Benešića i jedna pjesma Karla Pucića (*Puteus*), i to u knjizi Đure Dobretića (*Georgius Benignus*): *De natura angelica. Florentiae 1499.* – Jedan epigram Karla Pucića štampan je iza predgovora Elija Lampridija Crijevića pred pogrebnim govorom, što ga je Đuro Dobretić govorio 'pro magnifico et generoso senatore Junio Georgio' 17. veljače 1498. 'in aede divi Francisci' u Dubrovniku.« Također, na stranici 77 u bilješci 1 stoji: »Petar Galatinus bio je plodan katolički pisac i izvrstan poznavalac Sv. Pisma. On je bio jednako vješt grčkomu, jevrejskomu i haldejskomu jeziku. Od mnogih i opsežnih njegovih djela osobito bijaše na glasu ono pod natpisom '*De arcanis Catholicae veritatis*', komentar uza sva nerazumljivija mjesta u Sv. Pismu. Ovo je djelo i dubrovački teolog Đuro Dobretić (*Benignus*) pozdravio osobitim pismom, koje je štampano u nekoliko izdanja Galatinove knjige.« Nadalje, Dragišić se spominje i u: Marko Josipović, »Pregled skolastičke filozofske tradicije u BiH«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 20 (1994) 1–2, str. 349–373; Lovorka Čoralić, »Kardinal Bessarion i Hrvati«, *Radovi Zavođa za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 40 (1998), str. 143–160; Bratislav Lučin, »Erazmo i Hrvati XV. i XVI. stoljeća«, *Prilozi za istra-*

živanje hrvatske filozofske baštine 30 (2004) 1–2, str. 5–29; Erna Banić-Pajnić, »Istraživanje hrvatske filozofije – (samo)kritički osvrt«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 31 (2005) 1–2, str. 29–42; Zdenka Janeković Römer, »O utjecaju bizantske kulture u renesansnom Dubrovniku i Dalmaciji«, *Analiza Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 44 (2006), str. 7–24; Erna Banić-Pajnić, »Nikola Kuzanski i hrvatski filozofi i teolozi humanizma i renesanse«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 33 (2007) 1–2, str. 43–55; Zoran Plaić, »Kardinal Bessarion, erudit i mecena, i njegova veza s Hrvatskom i franjevcima Bosne Srebrene«, *Bosna Franciscana* 18 (2010) 32, str. 113–118; Draženko Tomić, »Bonifac Badrov o hrvatskim renesansnim filozofima godine 1599.«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 41 (2015) 1, str. 171–190, str. 175–179.

14

Usp. Mirjana Urban, *Juraj Dragišić (Georgius Benignus Salviatis) u hrvatskoj literaturi od 16. do 20. stoljeća*, Dubrovačke knjižnice Dubrovnik, Dubrovnik 1998.; usp. Žarko Dadić, »Stavovi Jurja Dragišića o reformi kalendara, astrologiji i strukturi svijeta«, u: Žarko Dadić (ur.), *Povijest znanosti i prirodne filozofije u Hrvata (s osobitim obzirom na egzaktne znanosti) – Srednji vijek*, knj. I, Izvori, Zagreb 2015., str. 423–429.

15

Usp. Zdravko Šundrica, »Đuro Dragišić i Dubrovnik«, *Dubrovnik* 25 (1982) 4, str. 11–41, str. 11–16. Martinović ustvrđuje: »Prikupljenju građu o Dragišiću Šundrica je izložio po kronološkom načelu. Zato je prvo dokazao da je 'Dragišićev dječjački boravak u Dubrovniku – povijesna zabluda', kako je istaknuo u naslovu prvoga poglavlja svoje studije. Preveo je i pomno raščlanio ključni autobiografski odlomak iz predgovora Dragišićeve angelologije, te pokazao da je dubrovački dominikanac historiograf Serafin Marija Cerva pogrešno protumačio.« – I. Martinović, »Dva dragocjena a nezapažena prinosa hrvatskih istraživača o Jurju Dragišiću«, str. 516.

16

Usp. Bruno Ćurko, »Prisutnost Jurja Dragišića u digitalnom svijetu«, u: Erna Banić-Pajnić i dr. (ur.), *Juraj Dragišić (Georgius Benignus) – Život i djela*, Institut za filozofiju, Zagreb 2016., str. 386.

17

Amos Edelheit, *Scholastic Florence: Moral Psychology in the Quattrocento*, Brill, Leiden, Boston 2014., str. 198.

18

Usp. »Popis Dragišićevih djela«, u: Erna Banić-Pajnić i dr. (ur.), *Juraj Dragišić*, str. 47–48.

2. Patristički i skolastički autori u Dragišićevu dijalogu *De natura caelestium spirituum quos angelos vocamus*

Nadalje se u ovom radu navode mjesta na kojima se određeni patristički i skolastički autor nalazi te u kojoj se knjizi pojavljuje u Dragišićevu djelu, dok se u bilješkama nalaze poglavlja unutar knjiga u kojima se autor (imenom i djelom, ako je navedeno) navodi te oznaka lista odnosno folije na kojoj se u djelu nalazi. Dakle, radi se o preglednom prikazu količinske pojavnosti određenih patrističkih i skolastičkih autora u Dragišićevu djelu. Iz bilježaka se također mogu iščitati određene poteškoće. Naime, Dragišić u dijalogu djela autora koje navodi često krati i to, što je vidljivo iz bilješki, na različite načine, a često neujednačeno piše velika i mala slova. U ovom su radu, bez obzira na izvornik, sva djela pisana početnim »velikim slovom«. Valja također napomenuti da u Dragišićevu djelu *De natura caelestium spirituum quos angelos vocamus* ne postoji kazalo s popisom imena autora ili pojmova koji se u djelu pojavljuju, tako da je broj zabilježenih mjesta pojave nekog autora »neprecizan«, tj. postoji velika vjerojatnost kada se listaju listovi inkunabule da se zbog zgusnutosti teksta smještenih u dva stupca od četrdeset i četiri redaka i mnogih kratica te ponekog pisanja imena malim slovom lako može i preskočiti neko ime, a pogotovo kada se samo aludira na nekoga pisca ili spominje njegovo djelo.

2.1. Mjesta u *De natura caelestium spirituum quos angelos vocamus* gdje se navode patristički autori

Aurelije Augustin (354. – 430.) se,¹⁹ za razliku od drugih kršćanskih autora, pojavljuje u svih devet knjiga Dragišićeva djela. Dakle, Augustin se pojavljuje u *prvoj knjizi* (najmanje petnaest navoda),²⁰ *drugoj knjizi* (najmanje dvadeset i četiri spominjanja),²¹ *trećoj knjizi* (najmanje na šest mjesta),²² *četvrtoj knjizi* (najmanje na pet mjesta),²³ *petoj knjizi* (najmanje trideset i tri spominjanja),²⁴ *šestoj knjizi* (najmanje dvadeset i šest spominjanja),²⁵ *sedmoj knjizi* (najmanje na tri mjesta),²⁶ *osmoj knjizi* (najmanje na deset mjesta)²⁷ i *devetoj knjizi* (najmanje dvanaest navoda).²⁸ Ukupno: kod Čavara – sto šezdeset i osam,²⁹ brojenje za ovaj rad – najmanje sto trideset i četiri. Iz bilješki je vidljivo da se Dragišić posebno poziva na određena Augustinova djela: *Enchiridion*, *De civitate Dei*, *Confessiones*, *De Trinitate*, *De genesi ad litteram*, *De fide ad Petrum*, *De gratia*, *Contra Manicheos*,³⁰ *De diversis quaestionibus octoginta tribus*, vjerojatno *De natura boni contra Manicheos*, *De ecclesiasticis dogmatibus* te *Liber de questionibus veteris et nova testa*.

Pseudo-Dionizije Areopagit (5./6. st.)³¹ spominje se u *prvoj knjizi* (najmanje deset navoda),³² *drugoj knjizi* (najmanje dvadeset navoda),³³ *trećoj knjizi* (najmanje na četiri mjesta),³⁴ *petoj knjizi* (najmanje jednom),³⁵ *šestoj knjizi* (najmanje na tri mjesta),³⁶ *sedmoj knjizi* (najmanje devet mjesta)³⁷ i *osmoj knjizi* (najmanje dvadeset i sedam spominjanja).³⁸ Dakle, ne pojavljuje se u četvrtoj i devetoj knjizi. Ukupno: Čavar – nema uvida, brojenje za ovaj rad – najmanje sedamdeset četiri. Iz bilješki je vidljivo da se Dragišić posebno poziva na, uglavnom, dva djela Pseudo-Dionizija (*De divinis nominibus* i *De caelesti hierarchia*), koje naravno krati na više načina, a što je vidljivo iz bilješki.

Grgur Veliki (540. – 604.)³⁹ pojavljuje se u *prvoj knjizi* (najmanje četiri mjesta),⁴⁰ *petoj knjizi* (najmanje dva mjesta),⁴¹ *šestoj knjizi* (najmanje pet mjesta),⁴² *sedmoj knjizi* (najmanje šest mjesta),⁴³ *osmoj knjizi* (najmanje devetnaest navoda)⁴⁴ i *devetoj knjizi* (najmanje jednom).⁴⁵ Ukupno: Čavar – četrde-

set, brojenje za ovaj rad – najmanje trideset sedam. Iz bilješki je vidljivo da se Dragišić posebno poziva na određena djela Grgura Velikog: *Dialogorum (libri quatuor)*, *Homiliae (De centum ovibus)* i *Moralium libri*.

19

Kako se u radu dosta pozornosti pridaje količinskom pojavljivanju patrističkih autora kod Dragišića, za osnovne podatke o ovim autorima može poslužiti: Juraj Pavić, Tomislav Zdenko Tenšek, *Patrologija*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1993. Podatci o Augustinu i njegovim djelima (*Augustinova djela u PL 32–47*) mogu se pronaći na stranicama 240–256.

20

Prva knjiga: na dva mjesta u *prvom poglavlju* – Caput primum. Angelos sive Intellectus aliquos citra Deum et supra hominem oportere esse: Aurelius Augustinus – f. a3rb i Aurelius – f. a3va; *drugom poglavlju* – Caput secundum. Eosdem angelos aliqua ex parte corporeos sed absolute incorporeos esse: Augustini – f. a4rb; u *trećem poglavlju* – Caput tertium. Eosdem ex materia et forma/methaphisica non autem phisica constitutos aperit: Augustini – f. a5va; na više mjesta u *četvrtom poglavlju* – Caput quartum. Eosdem esse quidem animalia/sed non proprie neque peripathethice: Augustinus (*De genesi ad litteram*), Aurelio illo affricano – f. a6ra, Augustinus – *Enchiridion*, Augustini – f. a6va, Aurelii – *De civitate Dei* – f. a7va i Augustinum, Augustinus – f. a7vb; na dva mjesta u *šestom poglavlju* – Caput sextum. Angelos quosdam specie/quosdam solum numero differre. Augustini – *Enchiridion* – f. b2vb i Aurelius – f. b4rb; na dva mjesta *devetog poglavlja* – Caput nonum. Angelos ab igne corporeo pati secundum quid non autem simpliciter. Augustinus i Aurelio – f. b7vb.

21

Druga knjiga: na tri mjesta u *drugom poglavlju* – Obiectiones contra predictas tres conclusiones et earum solutiones: Augustini duodecimo *Confessio* – f. c2rb, Aurelius – f. c2va i Augustini – nono de *Trinitate* – f. c2vb; u *četvrtom poglavlju* – Quamvis angeli sentiant non differet tamen in eis sensu ab intellectu. Augustini Octavo de *Trinitate* – f. c4rb; najmanje na dva mjesta u *petom poglavlju* – Angeli possunt seipsos propria movent essentia intelligere quamvis anima non possit nunc et ponitur opinio Thomae. Augustinus i Aurelius – f. c5ra; *šestom poglavlju* – Ponitur opinio Henrici in hac re probatur que ac improbat. Augustini – f. c7ra; *sedmom poglavlju* – Opinio propria in hac re et solutio rationum in principio inductarum: Aurelio – f. c8va; na dva mjesta u *devetom poglavlju* – Recte opinari possumus angelos omnis a principio deum agnovisse pro speciem concreatam: Augustinus *Super genesim*, Augustinus – f. d3va; na dva mjesta u *trinaestom poglavlju*

– Rationes Thomae soluuntur et altercatio inter ipsum et Scotum deciditur. Augustinus doctor egregius – f. d6va i Augustinus – f. d7rb; na dva mjesta u *četnaestom poglavlju* – Propria in re hac positio et nova Thomae defensio cum solutionibus multis. Augustinus, Augustinu *Super gene* – f. d8rb; na dva mjesta u *šesnaestom poglavlju* – Declaratur angelos a rebus scientiam accipere et singularia percipere. Augustino – f. e2rb i Augustini verbis – f. e2va; *osamnaestom poglavlju* – An valeat unus angelus alterius vel hominis vel angeli natura cognoscere cogitationes et appetitiones. Augustinus in *Li. de divinatione* – f. e4va; *devetnaestom poglavlju* – An cognoverint omnia mysteria fidei christianae: Augustinus *Super gene* – f. e5vb; tri puta u *dvadesetom poglavlju* – De notitia angelorum matutina et vespertina. Augustino, Augustinum i Augustinus – f. e6ra; *dvadeset prvom poglavlju* – Due quaestiones proponuntur an angeli plura simul intelligant et an in eorum intellectione possit obvenire error. Augustinus – f. e6va; *dvadeset drugom poglavlju* – Angelos in secunda operatione errare posse et in tertia non recte concludere nunque tamen bonus id facere posse potentia propinqua. Aurelius – f. e7rb; *dvadeset trećem poglavlju* – Angelos non repugnat actu nil intelligere: Semper tamen aliquid percipiunt. Augustinus *Super gene*. – f. e8vb.

22

Treća knjiga: u *prvom poglavlju* – Voluntatem esse ponendam in angelis. Ca. primum. Aurelius – f. f1vb; *drugom poglavlju* – Voluntatem distingui a natura et intellectu. Aurelium – f. f2rb; na dva mjesta u *petom poglavlju* – Voluntatis angelice libertas differt a libertate voluntatis humanae secundum Thomae et Henricum quae opinio improbat. Augustini *De fide ad Petrum*, Augustinus – f. f3va; na dva mjesta u *sedmom poglavlju* – Proponitur altercatio grandis an manente scientia actu de particulari agendo voluntas possit non agere. Augustinus – *Super illud psalmi* – f. f5vb i Augustinum – *Super illud psalmi* – f. f6ra.

23

Četvrta knjiga: u *prvom poglavlju* – An angeli sint deducti adesse ab aliqua eam efficiente et ponuntur obiectiones atque earum solutiones. Augustino – f. g3rb; na dva mjesta u *trećem poglavlju* – Angelos creare non posse probatur ratione Thomae quae ibi confutatur et declaratur. Augustinus – *De Civitate Dei* – f. g4va i Augustino – f. g5ra; na dva mjesta u *devetom poglavlju* – An sint creati simul cum caelo Enpyreo. Augustinus dicit iii. *Super*

Ivan Damašćanski (oko 650. – 750.)⁴⁶ pojavljuje se u *prvoj knjizi* (najmanje šest mjesta),⁴⁷ *trećoj knjizi* (najmanje jednom),⁴⁸ *četvrtoj knjizi* (najmanje

gene. ad litteram – f. h2rb i Augustinus – f. h2vb.

24

Peta knjiga: na više mjesta u *prvom poglavlju* – In quo agitur de gratia An mox ut creati fuerint etiam angeli beati absque ullo merito praevis. Ca. primum. Augustini, Augustinus, Augustinus (*De ecc.*) – f. h3vb i Augustinus, Augustinus *Super gene. ad li.* – f. h4ra; na više mjesta u *drugom poglavlju* – An oportuerit Angelos gratia praeditos fuisse antequam moverentur in Deum et plurima inducuntur quibus ostenditur nullum posse in Deum moveri sine concursu gratiae specialis. Augustinus (*Gratia*) capite xxxvii – f. h4va, Augustinus *De Civi. Dei. li. xii*, Augustinus, Augustinus – f. h4vb i Augustinus – f. h5ra; na više mjesta u *trećem poglavlju* – Inducuntur plurima in oppositum quod possit voluntas seipsa ferri in Deum: Aurelius li. v. *De Civitate Dei*, Augustinus et Hieronymus – f. h5va i Augustinus – f. h5vb (super illo psalmi); na više mjesta u *četvrtom poglavlju* – Declarat praecoceptor quid hac in re sit sentiendum. Augustinus, Augustinus – f. h5vb, Augustinus. iiii. *Super gene.*, Augustini, Augustinus – f. h6rb, Augustini, Augustinus, Augustini – f. h6va i Augustinus, Augustino – f. h6vb; na više mjesta u *petom poglavlju* – An fuerint omnes in gratia creati. Augustini (*Super gene. ad litteram libro iiii.*), Augustinus – f. h7va i Aurelius – h7vb; na dva mjesta u *osmom poglavlju* – An extemplo fuerunt beati vel aliqua morula fuerit. Augustini xii. *Super gene.* – f. i2ra i Augustinus – *Li. confessionum* – f. i3va; na tri mjesta u *desetom poglavlju* – An ipsi angeli peccare possint. – *Enchiri.* Augustinus, Augustinus, Augustinus – xi. *Super gene ad li.* – f. i4va; na dva mjesta u *jedanaestom poglavlju* – An beati Angeli possint in beatitudine proficere. Augustini (*de doctrina christiana*) – f. i5vb i Augustinus – f. i6ra.

25

Šesta knjiga: spominje se na dva mjesta u *drugom poglavlju* – Disceptatur an superbia fuerit primum peccatum angelorum. Augustinus xiiii. *De Civi.* – f. i7rb i Augustini – nono *De Trini.* – f. i7va; na tri mjesta u *trećem poglavlju* – Venationes proponuntur acutissimae quibus vestigatur primum peccatum angelorum Immo et omnia peccata numerantur eorum: Augustinus – f. i8rb, Augustini xiiii. *De civi.* – f. i8va i Augustinus – f. i8vb; na dva mjesta u *četvrtom poglavlju* – Ex dictis quaedam inferuntur/declaranturque non nulla circa idem. Augustini – f. k1rb i Augustinus – f. k1va; u *petom poglavlju* – An appetiverit vel appetere potuerit angelus divinam aequalitatem. Augustinus in *Li. de questionibus veteris et novi testa.* – f. k2ra; na više mjesta

u *osmom poglavlju* – An possit teneri angelum a principio fuisse malum illum qui malus est. Augustinus primo *Super gene* – f. k6rb, Augustinus – *De civitate Dei* xi., Augustinus – f. k6vb i Augustini – f. k7ra; na više mjesta u *devetom poglavlju* – Soluuntur quorundam rationes quibus probare conantur angeli in primo instanti non potuisse peccare aut esse malum. Augustinus, Augustinus – f. k7va i Augustino, Augustinus – f. k7vb; na dva mjesta u *dvanaestom poglavlju* – An Lucifer sit natura omnibus angelis celsior. Aurelii – f. l2vb i Augustino viii *De Civi. Dei* – f. l3ra; *petnaestom poglavlju* – An ipsorum mens adeo sit tenebris ignorantie ob voluta ut nullius veritatis sit compos. Augustinus – f. l4rb; u *šesnaestom poglavlju* – An malus angelus possit velle aliquid boni vel necessario velit malo et primo hoc est in hoc capite tractatur de ipsorum obstinatione Augustini xiiii. *De Trinitate* – f. l5va; na više mjesta u *osamnaestom poglavlju* – An demones possent disponi ad gratiam: Aurelius *De fide ad Petrum* – f. l7rb i Augustini (*super illud psalmi?*), Aurelii – f. l7va; na dva mjesta u *dvadesetom poglavlju* – An spiritus illi possint affici dolore et quomodo sunt passionis in eis. Augustino *Contra Manicheos.* – f. m2ra i Augustinus. xix. *De ci.* – f. m2rb; *dvadeset prvom poglavlju* – An aer iste caliginosus sit locus detentionis eorum. – Augustinus quatro *Super genesi ad litteram* – f. m3ra.

26

Sedma knjiga: na dva mjesta u *prvom poglavlju* – An unus angelus possit movere mentem alterius ita ut vere dici possit ipsum illuminasse. Caput Primum. Augusti. – f. m4va (*Libro lxxxiii. questionum*) i Augustini – f. m5ra; *petom poglavlju* – Quo pacto et de quibus angeli locuntur: et opinio Henrici atque Thomae ponitur. Augustinus memoriam vocat – f. m8ra.

27

Osma knjiga: u *petom poglavlju* – Quo pacto inter malos sit praelatio/praesidentia et varius ordo. Aug. in *Li de natura boni* – f. n8rb; *šestom poglavlju* – Quo pacto mali docentur ad invicem: et boni eis praesideant. – Augustinus iii. *De Trinitate* – f. o1ra; na tri mjesta u *sedmom poglavlju* – Qualiter angeli praesideant corporibus: et corpora eis obtemperant: Aurelii. iii. *De Trinitate*, Augu. in *Li. lxxxiii. q.* – f. o1rb, i Augustinus. iii. *De Trinitate* – f. o1vb; na dva mjesta u *osmom poglavlju* – Qualiter movent corpora et miracula faciunt. Augustino – f. o1vb i Augu. in *Li lxxxiii. q.* – f. o2ra; na dva mjesta u *šesnaestom poglavlju* – De impugnatione et temptatione demonum – Aurelii *Li. de ccle. Dog.* – f. o6va i Augustinus – f. o6vb; *sedamnaestom poglavlju* – De miraculis falsis quibus decipiunt homines. – Augu. in *Li. lxxxiii. q.* – f. o6vb.

dva mjesta),⁴⁹ *šestoj knjizi* (najmanje četiri mjesta),⁵⁰ *sedmoj knjizi* (najmanje jednom),⁵¹ *osmoj knjizi* (najmanje pet mjesta)⁵² i *devetoj knjizi* (najmanje

28

Deveta knjiga: na više mjesta u *drugom poglavlju* – Aevum ponitur quid successivum multifariam ab existentia angeli distinctum: Augustini *Super gene ad litteram* li. viii, Augustinus (li. xiii) – f. o8vb i Augustinus nempe. xii (*Confessionum*), Augu. iiii. *Super gene*. – f. p1rb; na tri mjesta u *četvrtom poglavlju* – An operatio Angeli aevo mensuretur et improbat opinio ponens tempus discretum. Augustinum *Super genesim ad litteram* – f. p3ra, Augustinus – f. p3va i Augustini – f. p4rb; na tri mjesta u *petom poglavlju* – An Angelus sit in loco et quo pacto ubi improbat una opinio: Augustinus *Super gene. ad li.*, Augustinus lxxxiii q. (quaestione. xx.) – f. p4vb i Augustini – f. p6ra; na dva mjesta u *sedmom poglavlju* – Soluuntur rationes Angelum non posse impluribus locis simul esse dicentium – Augu – f. p7vb i Aurelius f. p8va.

29

Usp. I. Martinović, »Dva dragocjena a neza-
pažena prinosa hrvatskih istraživača o Jurju
Dragišiću«, str. 511, bilješka 2; str. 515. O
tome vidi više u bilješci 11 ovoga rada.

30

U ovom radu to nije moguće, s obzirom na to
da Augustin kao plodan pisac ima više dje-
la slična naziva, a Dragišić ne navodi uvijek
sasvim precizno nazive djela, no valjalo bi
napraviti posebno jednu analizu da bi se vi-
djelo, primjerice, na koje se točno Augustino-
ve knjige protiv manihejaca poziva Dragišić.
Neka Augustinova djela protiv manihejaca:
De genesi contra Manichaeos /PL 34/; *De
duabus animabus contra Manichaeos*, *Acta
seu disputatio contra fortunata Manichaeum*,
Contra Adimantum Manichaei discipulum,
*Contra epistolam Manichaei quam vocat fun-
damenti*, *Contra Faustum Manichaeum*, *De
actis cum Felice Manichaeo*, *Contra Secun-
dinum Manichaeum* (...) /PL 42/.

31

Podatci o Pseudo-Dioniziju Areopagitu (*Pse-
udo Dionizijeva djela* u PG 3.) mogu se pro-
naći u: J. Pavić, T. Z. Tenšek, *Patrologija*, str.
284–290.

32

Prva knjiga: u *prvom poglavlju* – Caput pri-
mum Angelos sive Intellectus aliquos citra
Deum et supra hominem oportere esse. Di-
onysii – f. a3vb; na više mjesta u *drugom
poglavlju* – Caput secundum eosdem angelos
aliqua ex parte corporeos sed absolute incor-
poreos esse. Dionysius Areopagita, Dionysii
– f. a4rb, Dionysium – f. a4va i Dionysii
– f. a4vb; na više mjesta u *petom poglavlju*
– Caput quintum Eosdem Angelos pene
innumeros esse et plures rebus materialibus.
Dionysius, Dionysii – iiii. capite *De di. no.*

– f. a8va, Dionysium – f. b1ra i Dionysius
– f. b1va; *osmom poglavlju* – Caput octavum.
Eosdem esse immortales uno modo/et alio
mortales. – Dionysii – f. b6vb.

33

Druga knjiga: na dva mjesta u *prvom poglav-
lju* – Operationes angelorum non esse idem
ipsorum essentiae neque illorum esse. Qu-
odque potentiae non sint omnio inter se aut
cum essentia idem. Ca. primum. Dionysio
– *Di. no.* i Dionysius – f. c1vb; *drugom po-
glavlju* – Obiectiones contra predictas tres
conclusiones et earum solutiones. – Dionysii
– f. c2ra; na dva mjesta u *četvrtom poglavlju*
– Quamvis angeli sentiant non differt tamen
in eis sensus ab intellectu. Dionysius – f. c4rb
i Dionysius – f. c4va; *petom poglavlju* – An-
geli possunt seipsos propria movente essentia
intelligere quamvis anima non possit nunc et
ponitur opinio Thomae. Dionysii Sexto *De
Caelsti hierarchia* – f. c5vb; *sedmom poglav-
lju* – Opinio propria in hac re et solutio ra-
tionum in principio inductarum. – Dionysio
et omnibus theologis – f. c8vb; *osmom po-
glavlju* – Quo pacto Deus non cognoscitur
ab ulla creatura/quoue agnoscitur. Dionysius
– f. d2va; *desetom poglavlju* – Disputatur an
singulis similitudinibus singula cognoscant
angeli et ponitur opinio Henrici Gandavensis.
Dionysii – f. d4va; *jedanaestom poglavlju*
– Henrici opinio improbat et suis rationibus
respondetur. Dionysii auctoritate. – f. d4vb;
dvanaestom poglavlju – Ponitur opinio Tho-
me cum obiectionibus contra ipsam. Dionysii
– f. d5va; *trinaestom poglavlju* – Rationes
Thomae soluuntur et altercatio inter ipsum et
Scotum deciditur. Dionysii – f. d6va; na dva
mjesta u *četnaestom poglavlju* – Propria in re
hac positio et nova Thomae defensio cum so-
lutionibus multis. Dionysius vii. *De divi. no.*
i Dionysius – f. d8va; na dva mjesta u *devet-
naestom poglavlju* – An cognoverint omnia
mysteria fidei christianae. Dionysius – f.
e5rb i Dionysius – f. e5va; *dvadeset prvom
poglavlju* – Due quaestiones proponuntur an
angeli plura simul intelligant et an in eorum
intellectione possit obvenire error. Dionysius
– f. e6va; na dva mjesta u *dvadeset drugom
poglavlju* – Angelos in secunda operatione
errare posse et in tertia non recte concludere
nunquam tamen bonos id facere posse potentia
propinqua. Dionysio, Dionysius – f. e7va;
dvadeset trećem poglavlju – Angelos non
repugnat actu nil intelligere: Semper tamen
aliquid percipiunt. Dionysii – f. f1ra.

34

Treća knjiga: u *trećem poglavlju* – Volunta-
tem continere vim irascibilem et concupisci-
bilem. Dionysius iiii. c. *De di. no.* – f. f2va; na

pet mjesta).⁵³ Ukupno: Čavar – nema uvida, brojenje za ovaj rad – najmanje dvadeset četiri. Djelo Ivana Damašćanskoga *De fide orthodoxa* ne navodi se izrijekom, nego se samo označuje knjiga vezana uz problematiku anđela. Tak-

dva mjesta u *sedmom poglavlju* – Proponitur altercatio grandis an manente *scientia* actu de particulari agendo voluntas possit non agere. Dionysius – quatro. capitulo *De divinis nobus*. – f. f5vb i Dionysio – f. f6va; *desetom poglavlju* – Quod amore naturali semper angeli sese ament. Dionysius – f. g1rb.

35

Peta knjiga: u *drugom poglavlju* – An oportuerit Angelos gratia praeditos fuisse antequam moverentur in Deum et plurima inducuntur quibus ostenditur nullum posse in Deum moveri sine concursu gratiae specialis. Diony. *De di. no.* – f. h5rb.

36

Šesta knjiga: u *sedmom poglavlju* – An angeli ulli valeant dici natura mali. Dionysius – f. k5ra; *dvanaestom poglavlju* – An Lucifer sit natura omnibus angelis celsior. Dionysii – f. l2va; *petnaestom poglavlju* – An ipsorum mens adeo sit tenebris ignorantie ob voluta ut nullius veritatis sit compos. – Dionysius quatro. c. *De d. no.* – f. l4rb.

37

Sedma knjiga: na više mjesta u *prvom poglavlju* – An unus angelus possit movere mentem alterius ita ut vere dici possit ipsum illuminasse. Caput Primum. Dionysius viii. *Caele. Ierar.*, Dionysio septimo *Caele. Ierar.* – f. m3vb, Dionysius xv. *Caele. Ierar.* – f. m4ra i *Iere. xxxi.* – f. m4rb; na dva mjesta u *drugom poglavlju* – An unus possit movere alterius voluntatem ita ut aliquid velit. Caput. ii. – Dionysius, Dionysius Septimo *Caele. Ierar.* – f. m5vb; *trećem poglavlju* – An superiores possint illustrari/purgari et perfici ab inferioribus – Et testimonio Dionysii *De divinis nominibus*: atque *Caele. Ierar.* – f. m6rb; na dva mjesta u *četvrtom poglavlju* – An superiores de cunctis quae norint/doceant suos inferiores. Dionysius – f. m7ra i Dionysii atque Gregorii – f. m7rb; *desetom poglavlju* – Ponitur et alius loquendi modus: Et residua declarantur. Dionysio – f. n3vb.

38

Osma knjiga: na dva mjesta u *prvom poglavlju* – Plures esse Angelorum sacros Principatus atque ordines: et in quolibet ordine plurimos angelos. Caput Primum. Dionysii vi. *Caelestis ierarchiae*, Dionysius – f. n5rb; na više mjesta u *drugom poglavlju* – Ordines illos partim esse natura/partim gratia Curque ita sint nominati. Dionysius, Dionysius. vii. *Caele. hierar.* – f. n5vb, Dionysio – f. n6ra, Dionysius Duodecimo *De divinis nominibus*, (Octavo *Caelestis hierarchiae*) Dionysius, Dionysius – f. n6rb te Dionysium i Dionysium – f. n6va; na više mjesta u *trećem poglavlju* –

Origo differentie enumerationis quorumdam ordinum: Et ipsorum alia assignatio. Dionysius, Dionysius, Dionysio i Dionysii – f. n7ra; *šestom poglavlju* – Quo pacto mali docentur ad invicem: et boni eis presideant. Dionysius – f. n8vb; *osmom poglavlju* – Qualiter movent corpora et miracula faciunt: Dionysius – vii. *De divinis nominibus* – f. o1vb; na tri mjesta u *devetom poglavlju* – An possint suapte natura hominem illustrare. Dionysius. iiiii. *Celestis gerarchiae* – f. o2ra, Dionysius primo *Celestis gerarchie*, Dionysius – f. o2va; na tri mjesta u *jedanaestom poglavlju* – An ulli angeli unquam mittantur in obsequia hominum. – Dionysius, Dionysio – f. o3va i Dionysium – f. o3vb; na tri mjesta u *dvanaestom poglavlju* – An omnes medie ierarchiae mittantur: et qui sint plures assistentes an ministrantes. Dionysii – f. o4ra, Dionysio xiii. *Celestis Ierarchie*, Dionysius – f. o4rb; *četnaestom poglavlju* – An solus infimus ordo sit pro custodia deputatus et an relinquunt unquam hominem. Dionysius – f. o5ra; *šesnaestom poglavlju* – De impugnatione et temptatione demonum: Diony. iiiii. *De Di. no.* – f. o6va.

39

Osnovni podatci o Grguru Velikom (*Djela Grgura Velikog u PL 75–78*) u: J. Pavić, T. Z. Tenšek, *Patrologija*, str. 311–313.

40

Prva knjiga: najmanje jednom u *četvrtom poglavlju* – Caput quartum. Eosdem esse quidem animalia/sed non proprie neque peripathethice. Gregorius – f. a7vb; u *osmom poglavlju* – Caput octavum. Eosdem esse immortales uno modo/et alio mortales. Gregorius – f. b6rb; najmanje dva puta u *devetom poglavlju* – Caput nonum. Angelos ab igne corporeo pati secundum quid non autem simpliciter posse. Gregorii – *Dyologo* i Gregorius – f. b7va.

41

Peta knjiga: vjerojatno u *četvrtom poglavlju* – Declarat praecoceptor quid hac in re sit sentendum. Gregorius – f. h7rb; vjerojatno u *jedanaestom poglavlju* – An beati Angeli possint in beatitudine proficere. Gregorius – f. i6rb.

42

Šesta knjiga: vjerojatno u *drugom poglavlju* – Disceptatur an superbia fuerit primum peccatum angelorum. Gregorio – f. i7va; *trećem poglavlju* – Venationes proponuntur acutissimae quibus vestigatur primum peccatum angelorum Immo et omnia peccata numerantur eorum. Gregorius – f. k1rb; vjerojatno na dva mjesta u *dvanaestom poglavlju* – An Lucifer sit natura omnibus angelis celsior. Gregorius – *Omelia* – f. l2va i Gregorius – f. l2vb; vje-

va upotreba tematike iz djela Ivana Damašćanskog o anđelima mogla bi navesti na pomisao da je u renesansi, tj. u 15. i 16. st. to djelo bilo dobro poznato i upotrebljavano,⁵⁴ iako je i Ivan Damašćanski, kao i drugi crkveni pisci, autor kojega je moguće pronaći na stranicama djela Tome Akvinskoga.⁵⁵

rojatno u *šesnaestom poglavlju* – An malus angelus possit velle aliquid boni vel necessario velit malo et primo hoc est in hoc capite tractatur de ipsorum obstinatione. Gregorius – f. 15vb.

43

Sedma knjiga: vjerojatno u *četvrtom poglavlju* – An superiores de cunctis quae norint/doceant suos inferiores. Gregorius *Caelesti patria* – f. m7ra i Dionysii atque Gregorii – f. m7rb; na dva mjesta u *petom poglavlju* – Quo pacto et de quibus angeli locuntur: et opinio Henrici atque Thomae ponitur. Gregorius *Secundo Moraliū* i Gregorius *Octavo Moraliū* – f. m7rb; na dva mjesta u *jedanaestom poglavlju* – Quid sit angelorum et animarum clamor: Et novus modus loquendi assignatur. Gregorius *Moralibus* – f. n4ra i Gregorius *Moralibus* – f. n4rb.

44

Osmo knjiga: na pet mjesta u *drugom poglavlju* – Ordines illos partim esse natura/partim gratia Curque ita sint nominati: Gregorius – f. n6ra, Gregorius – f. n6rb i Gregorius, Gregorius, Gregorius – f. n6va; na tri mjesta u *trećem poglavlju* – Origo differentie enumerationis quorundam ordinum: Et ipsorum alia assignatio – Gregorius, Gregorius i Gregorius – f. n7ra; u *četvrtom poglavlju* – Quo pacto hi ordines semper manent/Et homines adeos assumantur: Et quid de ordine decimo. Gregorio – f. n8ra; *šestom poglavlju* – Quo pacto mali docentur ad invicem: et boni eis presideant. Gre. – f. o1ra; *sedmom poglavlju* – Qualiter angeli presideant corporibus: et corpora eis obtemperant. Gre. (*in tertio dialogo*) – f. o1rb; *osmom poglavlju* – Qualiter movent corpora et miracula faciunt: Grego. – f. o2ra; na više mjesta u *jedanaestom poglavlju* – An ulli angeli unquam mittantur in obsequia hominum. Grego. *Moraliū* – f. o3rb/f. o3va i Gregorius, Gregorio, Gregorium – f. o3va; na više mjesta u *dvanaestom poglavlju* – An omnes Angeli mediae hierarchiae mittantur: et qui sint plures assistentes an ministrantes. Gregorius – *Moraliū* vii. i (ix.) – f. o4ra i Gregorii, Gregorius, Gregorius – f. o4rb; *petnaestom poglavlju* – Dolent angeli hominis interitum: et quandoque inter se decertant. /Gre./ – f. o6ra.

45

Deveta knjiga: u *drugom poglavlju* – Aevum ponitur quid successivum multifariam ab existentia angeli distinctum. Grego. *Mora.* xxvii. – f. p1rb.

46

Osnovni podatci o Ivanu Damašćanskome (*Djela Ivana Damašćanskog u PG 94–96.*) u: J. Pavić, T. Z. Tenšek, *Patrologija*, str. 304–308.

47

Prva knjiga: na dva mjesta u *drugom poglavlju* – Caput secundum eosdem angelos aliqua ex parte corporeos sed absolute incorporeos esse. Damasceni – f. a4ra i Damascenus – f. a4rb. Uz Damašćanskoga u istom se poglavlju nalaze Ambrozije (Ambrosio) i njegovo djelo *Libro de spiritu sancto*, Albert Veliki (Albertus Magnus), Jeronim (Hieronymo), Dionizije (Dionysius Areopagita, Dionysium). Spominje se i Bartholomeus de Sfrondatis. U *petom poglavlju* – Caput quintum. Eosdem Angelos pene innumeros esse et plures rebus materialibus. Damascenus – f. a8rb. Uz Damašćanskog spominje se i Dionizije (Dionysius). U *šestom poglavlju* – Caput sextum Angelos quosdam specie/quosdam solum numero differre. Damascenus – f. b2vb. Na dva mjesta u *osmom poglavlju* – Caput octavum. Eosdem esse immortales uno modo/et alio mortales. Damascenus – f. b6rb, Damasceni – f. b7rb. Uz Ivana Damašćanskoga spominje se vjerojatno Grgur Nazijanski i/ili Grgur Veliki (Gregorius, Gregorii).

48

Treća knjiga: u *petom poglavlju* – Voluntatis angelice libertas differt a libertate voluntatis humanae secundum Thomae et Henricum quae opinio improbat. Damasceni – f. f3vb. Uz Damašćanskog, spominje se i Augustin na više mjesta.

49

Četvrta knjiga: vjerojatno u *trećem poglavlju* – Angelos creare non posse probatur ratione Thomae quae ibi confutatur et declaratur: Damascenus (Damascenus) – f. g4va. Uz Damašćanskog, spominje se Augustin (Augustinus) i njegovo djelo *De Civitate Dei*. U *osmom poglavlju* – An angeli sint creati ante omnia corporea vel simul cum corporeis investigatur. Damascenus (...) *libro secundo* – f. h1va. Uz Damašćanskog i pozivanje na drugu knjigu njegova djela *De fide orthodoxa*, koju izrijekom ne navodi, spominju se Jeronim (nostrum divi Hieronymi, Iliricus, Hieronymo, Hieronymus, Hieronymum), Grgur Nazijanski (Theologus – Gregorius Nazanzenus, Graeci doctores) i kardinal Bessarion (Bessarionis Cardinalis).

50

Šesta knjiga: u *petom poglavlju* – An appetuerit vel appetere potuerit angelus divinam

Jeronim (340./50. – 420.)⁵⁶ se pojavljuje u *prvoj knjizi* (najmanje jednom),⁵⁷ *drugoj knjizi* (najmanje jednom),⁵⁸ *četvrtoj knjizi* (najmanje sedam mjesta),⁵⁹ *petoj knjizi* (najmanje dva mjesta),⁶⁰ *šestoj knjizi* (najmanje tri mjesta),⁶¹ *osmoj*

aequalitatem. Damasceni – f. k2vb. Damašćanski se navodi uz filozofe (*philosophi*). Na dva mjesta u *dvanaestom poglavlju* – An Lucifer sit natura omnibus angelis celsior. Damascenus – f. l2va, Damascenus – f. l3ra. Uz Ivana Damašćanskog spominju se i Grgur (Veliki ili Nazijanski /Gregorius/), Dionizije (Dionysii) Aurelije (Aurelije Augustin) – f. l2va. Uz Damašćanskog spominje se i Augustin (Augustino) i *De Civi.* (VIII) – f. l3ra. U *šesnaestom poglavlju* – An malus angelus possit velle aliquid boni vel necessario velit malo et primo hoc est in hoc capite tractatur de ipsorum obstinatione. Dama. f. l5va. Također, spominju se, vezano uz »pale anđele«, Jeronim (Hieronymus) i Augustin (Augustinus).

51

Sedma knjiga: peto poglavlje – Quo pacto et de quibus angeli locuntur: et opinio Henrici atque Thomae ponitur. Damascenus (...) *li. secundo* – f. m7rb. Spominje se Damašćanski i drugo poglavlje *De fide orthodoxa* čiji se naslov ne navodi. Spominje se također Grgur Veliki i njegovo djelo *Moralium*.

52

Osmo knjiga: u sedmom poglavlju – Qualiter angeli presideant corporibus: et corpora eis obtemperent. Damascenus – f. o1rb. Uz Ivana Damašćanskog spominju se Augustin (Augu.) i Origen (Origenes). U *desetom poglavlju* – An possint voluntatem humanam immutare et imaginationem sensuum. Damascenus *in .ii. libro* – f. o2vb. Uz Damašćanskog spominje se i Beda. Na dva mjesta u *četnaestom poglavlju* – An solus infimus ordo sit pro custodia deputatus et an relinquant unquam hominem. Dama. – f. o5va. i Damascenus – f. o5vb. Uz Ivana Damašćanskoga spominje se i Jeronim (Hieronymus). U *šesnaestom poglavlju* – De impugnatione et temptatione demonum. Damascenus – f. o6va. Uz Ivana Damašćanskog spominju se Augustin (Augustinus), Origen (Origenes) i Dionizije (Diony.) te njegovo djelo *De Di. no.*

53

Deveta knjiga: u drugom poglavlju – Aevum ponitur quid successivum multifariam ab existentia angeli distinctum. Damascenus (...) *li. primo* – f. p1rb. Uz Ivana Damašćanskoga u »okolnom« tekstu pojavljuju se Anselmo (Anselmus), kao i njegovo djelo *Proslogi.*, Jeronim (Hieronymus) i njegovo djelo *Ad Marcellam*, Grgur Veliki i njegovo djelo *Moralia* (Mora.). Na dva mjesta u *petom poglavlju* – An Angelus sit in loco et quo pacto ubi improbatur una opinio. Damascenus, Dama – f. p5vb. U *sedmom poglavlju* – Soluuntur rationes Angelum non posse impluribus locis

simul esse dicentium. Damasceni – f. p7vb. Uz Damašćanskog, spominje se i Augustin (Augu.) U *osmom poglavlju* – Angeli plures possunt esse in eodem loco simul. Damascenus – f. p8vb.

54

Problematika je naznačena u autoričinoj doktorskoj disertaciji: N. Hrbud, *Utjecaj Ivana Damašćanskoga na hrvatske renesansne pisce*, str. 48–81.

55

Primjerice: Quaestio L. – De substantia angelorum absolute, in quinque articulus divisa. Art. 1. (Utrum angelis sit omnino incorporeus /1./), 2. »Sed Damascenus dicit ibidem quod 'angelus est substantia intellectualis semper mobilis'.« – S. Thomae Aquinatis, *Summa theologiae* (I–LXXIV), sv. 1, Charles Rene' Billuart, Claude Joseph Drioux, Jean Nicolai, Franciscus Sylvius (ur.), Apud Bloud et Barral, Bibliopolas, Pariz ¹²1880. Dostupno na: <https://archive.org/details/summatheologica-01thomuoft/page/n8> (pristupljeno 12. 3. 2019.).

56

Osnovni podatci o Jeronimu (*Jeronimova djela u PL 22–30.*) u: J. Pavić, T. Z. Tenšek, *Patrologija*, str. 233–238.

57

Prva knjiga: u drugom poglavlju – Caput secundum eosdem angelos aliqua ex parte corporeos sed absolute incorporeos esse: Hieronymo – f. a4ra.

58

Druga knjiga: u sedamnaestom poglavlju – Quo pacto angelus sit in medio inter Deum et hominem Et an futura cognoscat. (...) novum Hieronymum – f. e4ra.

59

Četvrta knjiga: na više mjesta u osmom poglavlju – An angeli sint creati ante omnia corporea vel simul cum corporeis investigatur: (...) Divum (...) Hieronymum – f. h1rb, divi Hieronymi, Hieronymo – f. h1va, Hieronymi, Hieronymo, Hieronymus, Hieronymus – f. h1vb.

60

Peta knjiga: u trećem poglavlju – Inducuntur plurima in oppositum quod possit voluntas seipsa ferri in Deum – Augustinus et Hieronymus – f. h5va; u *desetom poglavlju* – An ipsi angeli peccare possint. Hieronymus – f. i4va.

61

Šesta knjiga: trećem poglavlju – Venationes proponuntur acutissimae quibus vestigatur primum peccatum angelorum Immo et omnia peccata numerantur eorum. (...) teste Hie-

knjizi (najmanje dva mjesta)⁶² i *devetoj knjizi* (najmanje dva mjesta).⁶³ Ukupno: Čavar – nepoznato, brojenje za ovaj rad – najmanje osamnaest. Iz bilješki je vidljivo da se Dragišić posebno poziva na djelo tj. pismo *Ad Marcellam*.⁶⁴

Origen (185. – 253.)⁶⁵ se pojavljuje u *prvoj knjizi* (najmanje dva mjesta)⁶⁶ i *osmoj knjizi* (najmanje četiri mjesta).⁶⁷ Ukupno: Čavar – deset, brojenje za ovaj rad – najmanje šest. Dragišić spominje dva Origenova djela: *Peri archon* i *Super libro numerorum*.

Boecije (480. – 524.)⁶⁸ se pojavljuje u *prvoj knjizi* (najmanje dva mjesta),⁶⁹ *drugoj knjizi* (najmanje dva mjesta)⁷⁰ i *devetoj knjizi* (najmanje dva mjesta).⁷¹ Ukupno: Čavar – nema uvida, brojenje za ovaj rad – najmanje šest. Dragišić spominje tri Boecijeva djela: *De trinitate*, *De divisione* i *De hebdomadibus*.

Ambrozije (339./40. – 397.)⁷² se pojavljuje u *prvoj knjizi* (najmanje dva mjesta),⁷³ *petoj knjizi* (najmanje jednom)⁷⁴ i u *osmoj knjizi* (najmanje jednom).⁷⁵

ronymo – f. i7vb; *šesnaestom poglavlju* – An malus angelus possit velle aliquid boni vel necessario velit malo et primo hoc est in hoc capite tractatur de ipsorum obstinatione. Dama. (et) divus Hieronymus – f. i5va; *devetnaestom poglavlju* – Respondetur ad nonnullas obiectiones superius inductas. – Hieronymus – f. m1ra.

62

Osma knjiga: pojavljuje se na dva mjesta u *četnaestom poglavlju* – An solus infimus ordo sit pro custodia deputatus et an relinquunt unquam hominem. Hieronymo – f. o5ra i Hieronymus – f. o5va.

63

Deveta knjiga: u *drugom poglavlju* – Aevum ponitur quid successivum multifariam ab existentia angeli distinctum – Hieronymus *Ad Marcellam* – f. p1rb; iza *trinaestog poglavlja* – Si possibile sit angelum transire de extremo in extremum non transeundo per medium. Hieronymi – f. q8ra.

64

Usp. PL 22, 483–492. Navedeno zbog toga što Tenšek, primjerice, ne navodi poimence Jeronimova pisma.

65

Osnovni podatci o Origenu (*Origenova djela u PG 11–17.*) u: J. Pavić, T. Z. Tenšek, *Patrologija*, str. 109–117.

66

Prva knjiga: na dva mjesta u *četvrtom poglavlju* – Caput quartum: Eosdem esse quidem animalia/sed non proprie neque peripathethice: Origenes (*Peri archon*) – f. a6ra i u *istom poglavlju* Origenem – f. a7vb.

67

Osma knjiga: u *sedmom poglavlju* – Qualiter angeli presideant corporibus: et corpora eis obtemperant: Origenes – f. o1rb; *petnaesto poglavlju* – Dolent angeli hominis interitum: et quandoque inter se decertant. Origenis *Super libro numerorum* Capite. xviii. – f. o5vb;

na dva mjesta u *šesnaestom poglavlju* – De impugnatione et temptatione demonum: Origenes – f. o6va i u *istom poglavlju* – Origenes – f. o6vb.

68

Osnovni podatci o Boeciju (*Boecijeva djela u PL 63–64.*) u: J. Pavić, T. Z. Tenšek, *Patrologija*, str. 318–319.

69

Prva knjiga: u *trećem poglavlju* – Caput tertium. Eosdem ex materia et forma / methaphisica non autem phisica constitutos late aperit. Boetio – in *Li. de trinitate* – f. a5ra; u *šestom poglavlju* – Caput sextum Angelos quosdam specie/quosdam solum numero differre. – Boetius – *Libro divisionum* – f. b4va.

70

Druga knjiga: na dva mjesta u *drugom poglavlju* – Obiectiones contra predictas tres conclusiones et earum solutiones. Boetii, Boetii – f. c2rb.

71

Deveta knjiga: *drugo poglavlje* – Aevum ponitur quid successivum multifariam ab existentia angeli distinctum. Boetius – *De trinitate* – f. p1rb; *peto poglavlje* – An Angelus sit in loco et quo pacto ubi improbatu ra opinio. Boetius *Li. de Ebdoma.* – f. p4vb.

72

Osnovni podatci o Ambroziju (*Ambrozijeva djela u PL 14–17.*) u: J. Pavić, T. Z. Tenšek, *Patrologija*, str. 222–226.

73

Prva knjiga: na dva mjesta u *drugom poglavlju* – Caput secundum eosdem angelos aliqua ex parte corporeos sed absolute incorporeos esse: – Ambrosio in *Libro de spiritu sancto* – f. a4rb i u *istom poglavlju* – Ambrosii – f. a4vb.

74

Peta knjiga: u *desetom poglavlju* – An ipsi angeli peccare possint: Ambrosius – f. i5rb.

Ukupno: Čavar – četiri, brojenje za ovaj rad – najmanje četiri. Dragišić spominje Ambrozijevo djelo *Libro de Spiritu sancto*.

Grgur Nazijanski (329. – 390.)⁷⁶ pojavljuje se vjerojatno u *prvoj knjizi* (jednom),⁷⁷ *četvrtoj knjizi* (najmanje jednom)⁷⁸ i *devetoj knjizi* (najmanje jednom).⁷⁹ Ukupno: Čavar – tri, brojenje za ovaj rad – najmanje tri.

Dragišić također najmanje na *jednom mjestu* navodi *Ivana Zlatoustoga* (344. – 407.).⁸⁰ Pojavljuje se u *osmoj knjizi*.⁸¹ Ukupno: Čavar – nema uvida, brojenje za ovaj rad – najmanje jednom. Dragišić spominje djelo *Expositione super Matheum*.

2.2. Mjesta u *De natura caelestium spirituum quos angelos vocamus* gdje se navode srednjovjekovni skolastički autori⁸²

Toma Akvinski (1225. – 1274.)⁸³ pojavljuje se *prije početka prve knjige* (Uvod – jednom),⁸⁴ u *prvoj knjizi* (najmanje na četiri mjesta),⁸⁵ *drugoj knjizi* (najmanje pedeset spominjanja, računajući i naslove),⁸⁶ *trećoj knjizi* (najmanje

75

Osmo knjiga: sedamnaesto poglavlje – De miraculis falsis quibus decipiunt homines: Ambrosius (...) *Super Lucam* – f. o7va.

76

Osnovni podatci o Grguru Nazijanskom (*Djela Grgura Nazijanskog* u PG 35–38.) u: J. Pavić, T. Z. Tenšek, *Patrologija*, str. 191–193.

77

Prva knjiga: u osmom poglavlju – Caput octavum. Eosdem esse immortales uno modo/et alio mortales. »Damasceni autem sententia ex iam ostensis notissima atque sequens ratio in Gregorii auctoritate fundata.« – f. b7rb.

78

Četvrta knjiga: u osmom poglavlju – An angeli sint creati ante omnia corporea vel simul cum corporeis investigatur: Theologus Gregorius Nazanzenus – f. h1va.

79

Deveta knjiga: u petom poglavlju – An Angelus sit in loco et quo pacto ubi improbat una opinio: Grego. Nazanzenus – f. p6ra.

80

Osnovni podatci o Ivanu Zlatoustom (*Djela Ivana Zlatoustog* u PG 47–64.) u: J. Pavić, T. Z. Tenšek, *Patrologija*, str. 198–204.

81

Osmo knjiga: u četvrtom poglavlju – Quo pacto hi ordines semper manent/Et homines adeos assumantur: Et quid de ordine decimo. Chrisostomus – *Expositione super Matheum* – f. n8ra.

82

Dragišić dakako u određenoj mjeri spominje i neka druga srednjovjekovna skolastička imena koja ovdje nisu »odabrana«. Kao primjer može se spomenuti *Grgur iz Riminija* (druga polovica 13. st. – 1358.) kojega spominje u

uvodnom dijelu *prve knjige* (Ariminensem illum Gregorium – f. a2ra), najmanje još dva puta u *devetom poglavlju* Obiectionum Gregori de Arimino contra eandem opinionem: Solutio: et ipsius opinio. (Gregorius Ariminensis – f. n2rb i Ariminensis – f. n2va) *sedme knjige*. Također i u *šesnaestom poglavlju* – De impugnatione et temptatione demonum: Ariminensi – f. o6vb, *osme knjige*.

83

S obzirom na to se u radu ne proučavaju izravno srednjovjekovni skolastički kršćanski pisci i patristički autori nego tek neizravno, u smislu proučavanja njihovih spomena u Dragišićevu dijalogu te njihovih djela na koje se Dragišić poziva ili ih spominje, ovdje će biti dovoljno napomenuti da se osnovni podatci za većinu njih mogu pronaći i u općim enciklopedijama i leksikonima. Tako se osnovni podatci o Tomi Akvinskome, može se reći najpoznatijem srednjovjekovnom skolastiku, mogu pronaći i u: Josip Šentija (ur.), *Opća enciklopedija*, sv. 8 (Š–Žva), Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb 1982., str. 224–225.

84

Uvod: Thomas ille angelicus – f. a1rb.

85

Prva knjiga: u uvodnom dijelu prve knjige – Argumentum operis – Thomam – f. a2ra. U *trećem poglavlju* – Caput tertium. Eosdem ex materia et forma/methaphisica non autem phisica constitutos late aperit. Thomam Aquinatem – f. a5va; na dva mjesta u *šestom poglavlju* – Caput sextum Angelos quosdam specie/quosdam solum numero differre. Thomae – f. b1va i Thomas – f. b5ra.

86

Druga knjiga: najmanje na dva mjesta u trećem poglavlju – Angelos tam quomodo

dvanaest navoda, računajući i naslov),⁸⁷ *četvrtoj knjizi* (najmanje dva mjesta, računajući i naslov),⁸⁸ *petoj knjizi* (najmanje devet mjesta),⁸⁹ *šestoj knjizi* (najmanje devetnaest navoda),⁹⁰ *sedmoj knjizi* (najmanje tri mjesta)⁹¹ i deve-

possibili intellectu fretos esse. Thoma, Thoma – f. c4ra; na tri mjesta u *petom poglavlju* – Angeli possunt seipsos propria movente essentia intelligere quamvis anima non possit nunc et ponitur opinio Thomae. Thomas – f. c5vb, Thomas – f. c6ra i Thomas – f. c6va; na tri mjesta u *sedmom poglavlju* – Opinio propria in hac re et solutio rationum in principio inductarum. Thomas – f. d1ra i Thomas, Thomas – f. d1va; na dva mjesta u *devetom poglavlju* – Recte opinari possumus angelos omnis a principio deum agnouisse pro speciem concreatam: Thomas – f. d3va i Thomas – f. d3vb; *jedanaestom poglavlju* – Henrici opinio improbat et suis rationibus respondetur: Thomas – f. d5va; barem na tri mjesta u *dvanaestom poglavlju* – Ponitur opinio Thome cum objectionibus contra ipsam: beati Thomae – f. d5va, Scotus et an Thomas i Thomae (...) Scotus – f. d6rb; na više mjesta u *trinaestom poglavlju* – Rationes Thomae soluuntur et altercatio inter ipsum et Scotum deciditur. Thomae – f. d6ra, Thomae, Thomas, Thomae – f. d6va, Thomas, Thomae – f. d7ra i Thomae, Thomae – f. d7rb; najmanje na tri mjesta u *četnaestom poglavlju* – Propria in re hac positio et nova Thomae defensio cum solutionibus multis. Thomae – f. d7rb, Thomae – f. d7vb i Thomas – f. d8rb; na više mjesta u *petnaestom poglavlju* – Altercatio inter Thomam et Scotum an angeli scientiam a rebus accipiant. Thomas, Thomae et Scoti, Thomas, Thomae – f. d8vb, Thomas, Thomas – f. e1rb i Thomae – f. e1va; najmanje na tri mjesta u *šesnaestom poglavlju* – Declaratur angelos a rebus scientiam accipere et singularia percipere. Thomas, Thomas primo Theologice – f. e2rb i Thomae – f. e2va; na više mjesta u *osamnaestom poglavlju* – An valeat unus angelus alterius vel hominis vel angeli natura cognoscere cogitationes et appetitiones. Thomas et Scotus – f. e4rb, Thomas – f. e4va, Thomae, Thomae – f. e4vb i Thomae, Thomae, Thomam, Thomam – f. e5ra; na dva mjesta u *dvadeset prvom poglavlju* – Due quaestiones proponuntur an angeli plura simul intelligant et an in eorum intellectione possit obvenire error: beati Thomae – f. e6vb i Thomas – f. e7ra; *dvadeset drugom poglavlju* – Angelos in secunda operatione errare posse et in tertia non recte concludere nunquam tamen bonos id facere posse potentia propinqua. Thomas – f. e7vb.

87

Treća knjiga: u *prvom poglavlju* – Voluntatem esse ponendam in angelis. Ca. primum. Thomas – f. f1vb; u naslovu *petog poglavlja* – Voluntatis angelice libertas differt a libertate voluntatis humanae secundum Thomae et Henricum quae opinio improbat. – f.

f3ra; *šestom poglavlju* – Libertatem angelorum esse rationis eiusdem et illius quomodo hominum et soluuntur rationes contrariae. Thomam – f. f5va; na više mjesta u *osmom poglavlju* – Declaratur et disputatur idem Et propria opinio ponitur. Thomas, Thoma – f. f7rb, Thomae, Thoma – f. f7va, Thomae – f. f7vb i Thomae, Thomae – f. f8va; na dva mjesta u *jedanaestom poglavlju* – An amore naturali angeli diligant Deum plusquam seipsos. Thome i Thomas – f. g2va.

88

Četvrta knjiga: u naslovu *trećeg poglavlja* – Angelos creare non posse probatur ratione Thomae quae ibi confutatur et declaratur. – f. g4va; *četvrtom poglavlju* – Ratio Henrici atque Landulfi excluditur qua se angelos non posse creare demonstrasse videntur: beato Thome – f. g7ra.

89

Peta knjiga: u *drugom poglavlju* – An oportuerit Angelos gratia praeditos fuisse antequam moverentur in Deum et plurima inducuntur quibus ostenditur nullum posse in Deum moveri sine concursu gratiae specialis. Scoti aut Thomae – f. h4va; na dva mjesta u *četvrtom poglavlju* – Declarat praecoceptor quid hac in re sit sentiendum. Thomas vocabulo – f. h6rb i beati Thomae – f. h7rb; na dva mjesta u *šestom poglavlju* – An prius beatitudinem meruerint quam eam acceperint et declaratur quo pacto potuerint mereri. Thomae, Thoma – f. h8vb; na više mjesta u *osmom poglavlju* – An extemplo fuerunt beati vel aliqua morula fuerit. Thomam, Thomas – f. i2va, Thomae – f. i3rb i Thomas – *Miscelanis* – f. i3va. Vezano uz djelo Tome Akvinskoga u zagradi stoji: »(Miscelana autem videtur post primam partem summae aedidisse qui ibi /respondet/ rationi factae in summa.)« – f. i3va.

90

Šesta knjiga: u *trećem poglavlju* – Venationes proponuntur acutissimae quibus vestigatur primum peccatum angelorum Immo et omnia peccata numerantur eorum. Thomas – f. k1ra; u *četvrtom poglavlju* – Ex dictis quaedam inferuntur/declaranturque non nulla circa idem. Thomas – f. k2ra; u *sedmom poglavlju* – An angeli ulli valeant dici natura mali. Thomam – f. k5va; na tri mjesta u *osmom poglavlju* – An possit teneri angelum a principio fuisse malum illum qui malus est. Thomas – f. k6vb i Thomas, Thomas – f. k7ra; na dva mjesta u *jedanaestom poglavlju* – An inter creationem et lapsum malorum angelorum fuerit mora aliqua. Thomas – f. l2ra i Thomas – f. l2rb; na dva mjesta u *osamnaestom poglavlju* – An demones possent disponi ad gratiam. Thomas atque Henricus – f. l7ra i Thomae – f.

toj knjizi (najmanje dva mjesta).⁹² Ukupno: Čavar – devedeset šest, brojenje za ovaj rad – najmanje sto dva.

Duns Skot (1266. – 1308.)⁹³ pojavljuje se u *uvodnom govoru* prije prve knjige (najmanje jednom),⁹⁴ *prvoj knjizi* (najmanje tri mjesta),⁹⁵ *drugoј knjizi* (najmanje dvadeset pet spominjanja, računajući i naslov),⁹⁶ *trećoj knjizi* (najmanje petnaest navoda),⁹⁷ *četvrtoj knjizi* (najmanje jednom),⁹⁸ *petoj knjizi* (najmanje na četiri mjesta),⁹⁹ *šestoj knjizi* (najmanje jedanaest navoda)¹⁰⁰ i u *sedmoј*

17rb; na više mjesta u *devetnaestom poglavlju* – Respondetur ad nonnullas obiectiones superius inductas. Thomas – f. 18rb, Thomae, Thomas, Thomas – f. 18vb, Thomas – f. m1rb i Thomam, Thomam – f. m1va; na dva mjesta u *dvadesetom poglavlju* – An spiritus illi possint affici dolore et quomodo sunt passionis in eis. – Sententia illa Thomae – f. m1vb i Thomae – f. m2rb.

91

Sedma knjiga: u *prvom poglavlju* – An unus angelus possit movere mentem alterius ita ut vere dici possit ipsum illuminasse Caput Primum – (Thomae) et Scoti – f. m4vb; u naslovu *petog poglavlja* i barem jednom u istom poglavlju – Quo pacto et de quibus angeli locuntur: et opinio Henrici atque (Thome) ponitur. – f. m7rb i Aquinates noster theologus angelicus – f. m8ra.

92

Deveta knjiga: na dva mjesta u *šestom poglavlju* – Quo pacto Angelus sit in loco nova et acuta uestigatio. Thoma Aquinate – f. p6vb i Thomas – f. p7ra.

93

Osnovni podatci o Dunsu Skotu (*Doctor Subtilis*) mogu se pronaći u: J. Šentija (ur.), *Opća enciklopedija*, sv. 2 (C–Fob), str. 444–445.

94

Uvodni govor: Ioannes sublimis Dunsienis – f. a1rb.

95

Prva knjiga: u *Argumentum operis*. (...) Alius Scotum – f. a2ra; u *trećem poglavlju* – Caput tertium. Eosdem ex materia et forma methaphisica non autem phisica constitutos late aperit. Ioannes ille Scotus – f. a5va; *šestom poglavlju* – Caput sextum. Angelos quosdam specie/quosdam solum numero differre. Scoti – f. b2va.

96

Druga knjiga: u *devetom poglavlju* – Recte opinari possumus angelos omnis a principio deum agnouisse pro speciem concreatam – Scotus – f. d3vb; *jedanaestom poglavlju* – Henrici opinio improbat et suis rationibus respondetur. Scotum – f. d4vb; najmanje na dva mjesta u *dvanaestom poglavlju* – Ponitur opinio Thome cum obiectionibus contra ipsam. Scotus – f. d5va i Scoto et an Thomas, Thomae (...) Scotus – f. d6rb; u naslovu i na više mjesta u *trinaestom poglavlju* – Rationes

Thomae soluuntur et altercatio inter ipsum et Scotum deciditur: Scotus, Scoti – f. d6va, Scoto, Scoti – f. d7ra i Scoti – f. d7rb; *četirnaestom poglavlju* – Propria in re hac positio et nova Thomae defensio cum solutionibus multis. Scoti – f. d7rb; na više mjesta i u naslovu *petnaestog poglavlja* – Altercatio inter Thomam et Scotum an angeli scientiam a rebus accipiant. Scoto, Thomae et Scoti, Scotus – f. d8vb i Scotus – f. e1va; najmanje na dva mjesta u *šesnaestom poglavlju* – Declaratur angelos a rebus scientiam accipere et singularia percipere. Scotus – f. e2rb i Scotus – f. e2va; na dva mjesta u *sedamnaestom poglavlju* – Quo pacto angelus sit in medio inter Deum et hominem et an futura cognoscat. Scotus, Scotus – f. e3va; na više mjesta u *osamnaestom poglavlju* – An valeat unus angelus alterius vel hominis vel angeli natura cognoscere cogitationes et appetitiones. Thomas et Scotus – f. e4rb, Scotus, Scoti – f. e4vb, Scotum – f. e5ra.

97

Treća knjiga: na dva mjesta u *petom poglavlju* – Voluntatis angelice libertas differt a libertate voluntatis humanae secundum Thomae et Henricum quae opinio improbat. Scoti, Scotum – f. f4rb; na više mjesta u *šestom poglavlju* – Libertatem angelorum esse rationis eiusdem et illius quomodo hominum et soluuntur rationes contrariae: contra Scoticam disciplinam, subtilis Scotus, Scotis, Scotus – f. f4va i Scotus, Scotus, Scotum, Scotum – f. f5va; na dva mjesta u *osmom poglavlju* – Declaratur et disputatur idem et propria opinio ponitur. Scoto, Scotus – f. f8va; na tri mjesta u *jedanaestom poglavlju* – An amore naturali angeli diligant Deum plusquam seipsos. Scoti, Scotus, Scotus – f. g2va.

98

Četvrta knjiga: u *prvom poglavlju* – An angeli sint deducti adesse ab aliqua eam efficiente et ponuntur obiectiones atque earum solutiones. Ioannes Scotus – f. g3rb.

99

Peta knjiga: u *drugom poglavlju* zajedno s Tomom Akvinskim – An oportuerit Angelos gratia praeditos fuisse antequam moverentur in Deum et plurima inducuntur quibus ostenditur nullum posse in Deum moveri sine concursu gratiae specialis. Scoti aut Thomae – f. h4va; *šestom poglavlju* – An prius beatitudinem meruerint quam eam acceperint et

knjizi (najmanje jednom).¹⁰¹ Ukupno: Ćavar – sedamdeset pet, brojenje za ovaj rad – najmanje šezdeset jedan.

Henrik iz Ganda (1217. – 1293.)¹⁰² pojavljuje se u *uvodnom govoru* prije prve knjige (jednom),¹⁰³ *prvoj knjizi* (Argumentum operis – jednom),¹⁰⁴ u *drugoј knjizi* (najmanje jedanaest navoda, računajući i naslove),¹⁰⁵ *trećoj knjizi* (najmanje devet mjesta, računajući i naslov),¹⁰⁶ *četvrtoj knjizi* (najmanje jednom),¹⁰⁷ *šestoj knjizi* (najmanje jednom),¹⁰⁸ *sedmoј knjizi*¹⁰⁹ (najmanje na četiri mjesta, računajući i naslov) i *devetoј knjizi* (najmanje jednom).¹¹⁰ Ukupno: Ćavar – nema uvida, brojenje za ovaj rad – najmanje dvadeset devet.

declaratur quo pacto potuerint mereri. Scotus – f. h8vb; na dva mjesta u *osmom poglavlju* – An extemplo fuerunt beati vel aliqua morula fuerit. Scotus, Scotus – f. i3rb.

100

Šesta knjiga: na dva mjesta u *trećem poglavlju* – Venationes proponuntur acutissimae quibus vestigatur primum peccatum angelorum Immo et omnia peccata numerantur eorum. Scotus – f. i8vb i Scotus – f. k1ra; *petom poglavlju* – An appetuerit vel appetere potuerit angelus divinam aequalitatem. – Scotus – f. k3rb; na tri mjesta u *desetom poglavlju* – Soluuntur et aliae rationes idem probare cupientes. Scotus, Scotus, Scotus – f. 11rb; *jedanaestom poglavlju* – An inter creationem et lapsum malorum angelorum fuerit mora aliqua. Scotus i Scoticae doctrinae – f. 12rb; na tri mjesta u *osamnaestom poglavlju* – An demones possent disponi ad gratiam. Ioanni Dunsienti sive Scoto – f. 17ra i Scotus, Scotus – f. 17rb.

101

Sedma knjiga: u naslovu *šestog poglavlja* – Alia postio de modo loquendi: et est Scoti. – f. m8rb.

102

U *Općoj enciklopediji* Jugoslavenkog leksikografskog zavoda ne postoji bilješka o Henriku iz Genta (*Doctor Solennis*), no najosnovnije podatke moguće je vidjeti u: »Henry of Ghent«, *Encyclopædia Britannica*. Dostupno na: <https://www.britannica.com/biography/Henry-of-Ghent> (pristupljeno 22. 8. 2017.).

103

Uvodni govor: Henricis Gandavensis – f. a1rb.

104

Prva knjiga: Argumentum operis – Henricum – f. a2ra.

105

Druga knjiga: najmanje na tri mjesta i u naslovu *šestog poglavlja* – Ponitur opinio Henrici in hac re probatur que ac improbatur – f. c6vb, Henricus i Henrici – f. c7ra i Henricus – f. c8rb; na dva mjesta u *sedmom poglavlju* – Opinio propria in hac re et solutio rationum in principio inductarum. Henricus, Henricus

– f. d1va; *desetom poglavlju* i u naslovu poglavlja – Disputatur an singulis similitudinibus singula cognoscant angeli et ponitur opinio Henrici Gandavensis. Henrici – f. d4rb; *jedanaestom poglavlju* i u naslovu poglavlja – Henrici opinio improbat et suis rationibus respondetur. Henrici – f. d4vb; *šesnaestom poglavlju* – Declaratur angelos a rebus scientiam accipere et singularia percipere. Henricus – f. e2va.

106

Treća knjiga: u naslovu *petog poglavlja* – Voluntatis angelice libertas differt a libertate voluntatis humanae secundum Thomae et Henricum quae opinio improbat – f. f3ra; na tri mjesta u *šestom poglavlju* – Libertatem angelorum esse rationis eiusdem et illius quomodo hominum et soluuntur rationes contrariae: magni Gandavensis – f. f4vb, Henricum, Henricus – f. f5va; *sedmom poglavlju* – Proponitur altercatio grandis an manente scientia actu de particulari agendo voluntas possit non agere. Henricum – f. f6rb; na više mjesta u *osmom poglavlju* – Declaratur et disputatur idem et propria opinio ponitur. Henricus – f. f7rb, Henrico – f. f7va, Henricus – f. f7vb i Henricus – f. f8va.

107

Četvrta knjiga: u *drugom poglavlju* – De initio angelorum multae ponuntur opiniones et illa quae fuerit proberi percipue ex omnibusque colligitur excellentia in eo quia Deus unus et verus omnibus longe excellentior. Henricus (...) Gandavensis – f. g4rb.

108

Šesta knjiga: u *osamnaestom poglavlju* – An demones possent disponi ad gratiam. Thomas atque Henricus – f. 17ra.

109

Sedma knjiga: na tri mjesta i u naslovu *petog poglavlja* – Quo pacto et de quibus angeli locuntur: et opinio Henrici atque Thomae ponitur. Henrici – f. m7rb, Henricum – f. m7va i Henricus – f. m8ra.

110

Deveta knjiga: u *šestom poglavlju* – Quo pacto Angelus sit in loco nova et acuta vestigatio. Henricus – f. p6va.

Anzelmo (1033. – 1109.)¹¹¹ se pojavljuje u *trećoj knjizi* (najmanje jednom),¹¹² *petoj knjizi* (najmanje dva mjesta),¹¹³ *šestoj knjizi* (najmanje deset mjesta)¹¹⁴ i u *devetoj knjizi* (najmanje jednom).¹¹⁵ Ukupno: Čavar – šesnaest, brojenje za ovaj rad – najmanje četrnaest. Inače, Dragišić spominje barem tri Anzelmova djela: *De casu Dyaboli*, *Proslogion* i *Cur Deus homo*?¹¹⁶

Bonaventura (1221. – 1274.)¹¹⁷ se pojavljuje u *Uvodu* (jednom),¹¹⁸ u *drugoj knjizi* (najmanje jednom),¹¹⁹ *trećoj knjizi* (najmanje dva mjesta),¹²⁰ *petoj knjizi* (najmanje jednom)¹²¹ i *šestoj knjizi* (najmanje jednom).¹²² Ukupno: Čavar – šest, brojenje za ovaj rad – najmanje šest.

Albert Veliki (1193./1200. – 1280.)¹²³ pojavljuje se u *prvoj knjizi* (samo jednom).¹²⁴ Ukupno: Čavar – nema uvida, brojenje za ovaj rad – najmanje jedan.

Beda (672.–735.)¹²⁵ čini se (samo jednom) u *osmoj knjizi*.¹²⁶ Ukupno: Čavar – nema uvida, brojenje za ovaj rad – najmanje jedan.

111

Skromni osnovni podatci o Anzelm Canterburyjskom mogu se pronaći u: J. Šentija (ur.), *Opća enciklopedija*, sv. 1 (A–Bzu), str. 183.

112

Treća knjiga: u *desetom poglavlju* – Quod amore naturali semper angeli sese ament: Anselmus – f. g1rb.

113

Peta knjiga: *osmom poglavlju* – An extemplo fuerunt beati vel aliqua morula fuerit. Anselmus – f. i2ra; *desetom poglavlju* – An ipsi angeli peccare possint. Anselmus in libro *Cur Deus homo*? – f. i4va.

114

Šesta knjiga: u *trećem poglavlju* – Venationes proponuntur acutissimae quibus vestigatur primum peccatum angelorum immo et omnia peccata numerantur eorum. Ansel. *De casu Dyaboli* – f. i8ra; *četvrtom poglavlju* – Ex dictis quaedam inferuntur/declaranturque non nulla circa idem. Anselomo, Ansel. *De casu Dyaboli*, Ansel. – f. k1vb; *petom poglavlju* – An appetuerit vel appetere potuerit angelus divinam aequalitatem. Anselmus – f. k2rb; *šestom poglavlju* – Quod fuit motivum seu incentivum angeli ut sic peccaret. Anselmi – f. k4va; *deveto poglavlju* – Soluuntur quorundam rationes quibus probare conantur angeli in primo instanti non potuisse peccare aut esse malum. Anselmi – *De casu Dyaboli* – f. k7vb; *desetom poglavlju* – Soluuntur et aliae rationes idem probare cupientes. Anselomo – f. 11ra; na dva mjesta u *devetnaestom poglavlju* – Respondetur ad nonnullas obiectiones superius inductas. Anselmi – f. 18rb i Anselmus – f. 18vb.

115

Deveta knjiga: *drugo poglavlje* – Aevum ponitur quid successivum multifariam ab existentia angeli distinctum. Anselmus – *Proslogi*. xx. – f. p1rb.

116

Djelo je nedavno prevedeno na hrvatski jezik: Anzelmo Canterburyjski, *Zašto je Bog postao*

čovjekom – *Cur Deus homo*, preveo Stjepan Kušar, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2014.

117

Osnovni podatci o Bonaventuri (*Doctor Seraphicus*) mogu se pronaći u: J. Šentija (ur.), *Opća enciklopedija*, sv. 1 (A–Bzu), str. 604.

118

Uvodne riječi: Bonaventura Seraphico – f. a1rb.

119

Druga knjiga: u *petnaestom poglavlju* – Altercatio inter Thomam et Scotum an angeli scientiam a rebus accipiant: doctorem Minorum Bonaventuram – f. d8vb.

120

Treća knjiga: na dva mjesta u *osmom poglavlju* – Declaratur et disputatur idem et propria opinio ponitur: Bonaventura, Bonaventura – f. f7va.

121

Peta knjiga: u *četvrtom poglavlju* – Declarat praecoceptor quid hac in re sit sentiendum. (...) sanctus Bonaventura – f. h5vb.

122

Šesta knjiga: *sedmo poglavlje* – An angeli ulli valeant dici natura mali. Bonaventura – f. k6ra.

123

Osnovni podatci o Albertu Velikom (*Doctor Universalis*) mogu se pronaći u: J. Šentija (ur.), *Opća enciklopedija*, sv. 1 (A–Bzu), str. 88.

124

Prva knjiga: čini se samo jednom u *drugom poglavlju* – Caput secundum eosdem angelos aliqua ex parte corporeos sed absolute incorporeos esse. Albertus Magnus – f. a4rb.

125

Skromniji podatci o ovom srednjovjekovnom piscu mogu se pronaći u: J. Šentija (ur.), *Opća enciklopedija*, sv. 1 (A–Bzu), str. 462.

2.3. Zastupljenost odabranih kršćanskih autora po broju pojavljivanja u Dragišićevu djelu *De natura caelestium spirituum quos angelos vocamus*

Učestalost pojavljivanja patrističkih autora		Učestalost pojavljivanja skolastičko-srednjovjekovnih autora	
Brojanje u ovom radu	Čavar	Brojanje u ovom radu	Čavar
1. Augustin – 134 2. Pseudo-Dionizije Areopagit – 74 3. Grgur Veliki – 37 4. Ivan Damašćanski – 24 5. Jeronim – 18 6. Origen – 6 7. Boecije – 6 8. Ambrozije – 4 9. Grgur Nazijanski – 3 10. Ivan Zlatousti – 1	1. Augustin – (168) ¹²⁷ 2. Pseudo-Dionizije Areopagit – nema uvida 3. Grgur Veliki – 40 4. Ivan Damašćanski – nema uvida 5. Jeronim – nema uvida 6. Origen – 10 7. Boecije – nema uvida 8. Ambrozije – 4 9. Grgur Nazijanski – 3 10. Ivan Zlatousti – nema uvida	1. Toma Akvinski – 102 2. Duns Skot – 61 3. Henrik iz Ganda – 29 4. Anzelmo – 14 5. Bonaventura – 6 6. Albert Veliki – 1 7. Beda – 1	1. Toma Akvinski – 96 2. Duns Skot – 75 3. Henrik iz Ganda – nema uvida 4. Anzelmo – 16 5. Bonaventura – 6 6. Albert Veliki – nema uvida 7. Beda – nema uvida

Tablični je prikaz učestalosti pojavljivanja patrističkih i skolastičko-srednjovjekovnih autora posljedica ručnog prebrojavanja pojavnosti određenog autora u Dragišićevu djelu. S obzirom na nepostojanje indeksa, tj. popisa autora i tema na kraju djela *De natura caelestium spirituum quos angelos vocamus* takvo je prebrojavanje podložno greškama i određenim odstupanjima. U tom pogledu valja upozoriti na dva važna priloga, tj. već navedeni rad Ivice Martinovića vezan uz Čavarov popis autora u Dragišićevu djelu i problem kvantitativne i kvalitativne obrade takvih podataka,¹²⁸ kao i rad Banić-Pajnić o problematici pojavnosti određenih autora, tj. Pseudo-Dionizija Areopagita i neoplatoničkom utjecaju.¹²⁹

Određena kvalitativna obrada podataka u ovom se tekstu tek može naznačiti. Što se tiče Ivana Damašćanskog, u određenoj je mjeri takva analiza dana u autoričinoj doktorskoj disertaciji *Utjecaj Ivana Damašćanskoga na hrvatske renesansne pisce*:

»Utjecaj Ivana Damašćanskoga na Jurja Dragišića propitat će se s obzirom na Dragišićevo djelo, dijalog, *De natura caelestium spirituum quos angelos vocamus* iz 1499., napisan za Dragišićeva

126

Osma knjiga: deseto poglavlje – An possint voluntatem humanam immutare et imaginati-onem sensuum. (venerabilis) Beda – f. o2vb.

127

»Čavarovo brojenje« prema podacima iz članka: I. Martinović, »Dva dragocjena a ne zapažena prinos a hrvatskih istraživača o Jurju Dragišiću«, str. 515. Tamo gdje nije navedeno, tj. gdje ne postoji uvid u Čavarovu brojčanu analizu stoji »nema uvida«.

128

Vidi bilješku 11 ovoga rada.

129

»U posljednjem dijelu njegova traktata, posebno je zainteresiran za pitanje o tome kako anđeli uopće mogu djelovati na tjelesne stvari ('quo pacto angeli praesident rebus corpora-

libus') zato što, kako izričito kaže, zato što njihove čini 'erga nos homines'. Ovdje se bavi pitanjem čuda ('miracula') koje uzrokuju anđeli, pitanjem toga kako anđeli mogu prosvjetliti čovjeka. Činjenica da je najcitaniji autor bez sumnje Dionizije Areopagit (najviše njegova djela *De divinis nominibus* i *De coelesti hierarchia*) služi kao dokaz neoplatoničkom učenju, premda u uvodnom dijelu teksta navodi druge teološke autoritete na čije se stavove oslanja (imenuje Tomu Akvinskog, Duns Scota, Bonaventuru, Henricusa Gandavensisa). Osim toga, djelo je pisano u obliku dijaloga (zbiva se između Dragišića i dubrovačkih plemića i humanista).« – E. Banić-Pajnić, »Croatian Philosophers II: Juraj Dragišić – Georgius Benignus de Salviatis (ca. 1445–1520)«, str. 193.

boravka u Dubrovniku. Životopis Jurja Dragišića trebao bi poslužiti da se vidi u koji kontekst treba staviti njegovo gore spomenuto djelo. Kratki bi opis djela trebao pokazati, barem s obzirom na problem, kako se Ivan Damašćanski uklapa u Dragišićevo djelo, a s obzirom na izlaganje o anđelima kod Ivana Damašćanskoga. U govorima koje drže pojedine osobe iz Dragišićeva dijaloga uočljivo će biti da se radi, kada spominju Ivana Damašćanskoga, o iskazima iz djela *De fide orthodoxa*, i to uglavnom iz II. knjige gdje obrađuje problematiku anđela. Osobe u dijalogu *De natura caelestium spirituum quos angelos vocamus* tumače Ivana Damašćanskoga svojim riječima i terminima. U dijalogu spominju Damašćanskoga: Araveus, Benignus, Bonus, Ceruius, Chrosius, Gradus, Georgeus, Prodanel i Puteus.¹³⁰

U jednom širem kontekstu ta je analiza dana u studiji Ivice Martinovića »Filozofske teme u Dragišićevu djelu *De natura angelica*«:

»Iz razdoblja koje prethodi visokoj skolastici u Dragišićevim se razgovorima po važnosti izdvajaju tri djela: *De Trinitate* zapadnoga naučitelja Augustina, *De fide orthodoxa* istočnog naučitelja Ivana Damašćanskoga i *Fons vitae* andaluzijskog novoplatonovca židovskoga podrijetla Avicembra (Salomona ibn Gabirola), koja Dragišić najvjerojatnije poznaje na temelju čitanja Akvinčevih djela.«¹³¹

Stoga, spominje li se u Dragišićevu djelu više Augustin ili možda Pseudo-Dionizije Areopagit može biti posljedica različitog načina pristupa Dragišićevu djelu, bilo da se značaj pridaje jednoj od knjiga dijaloga (u osmoj su knjizi tako ponajviše zastupljeni Pseudo-Dionizije Areopagit i Grgur Veliki), bilo da se osim imena autora broje i autorova djela. S obzirom na brojenje u ovom radu (gdje se je više pazilo na spominjanje samoga autora nego na njegova djela), određena odstupanja, kao što je već naglašeno, mogu biti i posljedica previda u djelu koje nema popis autora (indeks) i čiji je tekst gusto zbijen u dva stupca od četrdeset četiri redaka na prednjoj i stražnjoj strani lista. Također, ako se kvantitativno usporede brojevi poziva na određene autore, onda se čini da se Dragišić ipak više poziva na patrističke autoritete.

Zaključna promišljanja

S obzirom na brojenje pojavnosti određenog kršćanskog izvora u Dragišićevu djelu *De natura caelestium spirituum quos angelos vocamus* može se zaključiti da su od kršćanskih autora najzastupljeniji Augustin, kao patristički autoritet koji se pojavljuje u svih devet knjiga Dragišićeva djela, i Toma Akvinski kao skolastički autoritet. Ostali patristički autori zastupljeni su »brojčano« ovim redom: Pseudo-Dionizije Areopagit, Grgur Veliki, Ivan Damašćanski, Jeronim, Origen, Boecije, Ambrozije, Grgur Nazijanski i Ivan Zlatousti; a srednjovjekovno-skolastički ovim: Duns Skot, Henrik iz Ganda, Anselmo, Bonaventura, Albert Veliki i Beda. Ovo istraživanje skromnijih razmjera imalo je za cilj pokazati *kvantitativnu zastupljenost* te općenitu pojavnost patrističkih i srednjovjekovno-skolastičkih izvora u Dragišićevu djelu, tako da pitanja postavljena u uvodu ovoga rada ne mogu biti do kraja odgovorena, tj. ona zahtijevaju *kvalitativnu raščlambu*. Stoga bi u tom smislu trebalo u dogledno vrijeme poduzeti i »kvalitativno istraživanje« navedenih autora, kao što je to već naznačio i Ivica Martinović u svom radu »Dva dragocjena a nezapažena prinos hrvatskih istraživača o Jurju Dragišiću«, upućujući naravno i na Čavarov doprinos problemu (»Cenni sulle fonti di Salviati«). Također, dio je kvalitativne problematike obrađen i u radu »Filozofske teme u Dragišićevu djelu *De natura angelica*« istoga autora i navedenom autoričinom doktorskom radu *Utjecaj Ivana Damašćanskoga na hrvatske renesansne pisce*, barem što se tiče Ivana Damašćanskoga.

No ono što se ipak može »naslutiti« iz »kvantitativne analize« jest da bi autori na koje se Dragišić više poziva u svom djelu imali i veći utjecaj i značenje za

Dragišića od onih koji se pojavljuju manje ili samo jednom, pogotovo autori koji se nalaze i u naslovima poglavlja pojedinih knjiga, kao što su Toma Akvinski, Duns Skot i Henrik iz Ganda. Za pretpostaviti je da bi se slična zastupljenost mogla naći i u ostalih hrvatskih renesansnih filozofa te općenito u pisaca toga razdoblja. U tom je smislu i ovaj rad svojom »analizom« pojavnosti određenih kršćanskih autora u Dragišićevu angelološkom dijalogu na neki način ukazao na tendencijsku usmjerenost renesansnog razdoblja na određene autore, u ovom slučaju kršćanske.

Natali Hrbud

**Juraj Dragišić and Christian Writers in
*De natura caelestium spirituum quos angelos vocamus***

Abstract

In dialogue De natura caelestium spirituum quos angelos vocamus, published in 1499 in Florence, Juraj Dragišić mentioned different philosophical and theological authors and their works. Croatian scientists in their papers dedicated to Juraj Dragišić mention these authors and their work (Martinović, Banić-Pajnić, Ćurko i dr.). This paper intends to commit the majority of its attention to Christian authors mentioned by Dragišić in his dialogue, to list most of the referred names and show who does he mention the most. Thus, in this paper in the context of Dragišić's discussion on angels, the following authors are cited primarily: Albertus Magnus, Ambrose, Anselm of Canterbury, Augustine of Hippo, Bede, Boethius, Bonaventure, Pseudo-Dionysius the Areopagite, Duns Scotus, Gregory of Nazianzus, Gregory the Great, Henry of Ghent, John of Damascus, John Chrysostom, Hieronymus, Origen and Thomas Aquinas. These authors can be divided into two groups: patristic writers and medieval Church writers.

Key words

Juraj Dragišić, patristics, Christianity, scholastics, renaissance, angelology, Augustine of Hippo, Avicenna, Thomas Aquinas, Pseudo-Dionysius the Areopagite, John of Damascus